॥ श्री निवासायनमः ॥

॥ श्रीमते रामानुजायनमः ॥

॥ श्रीमद्वेदांतमहागुरवेनमः ॥

॥ श्री वैष्णव सिद्धांत सार ग्रंथः ॥

आ ग्रंथ--द्राविडदेशस्थ

श्री रामानुज संप्रदायना आचार्य मुख्य

श्री निवास वेदांत राघवाचार्य स्वामी

एमणे बनावी प्रसिद्ध कर्योछे.

आवृत्ति १ ली ५०० पुस्तक.

अमदावाद:

युनियन मुद्रालयमां मुद्रीत कर्यो.

संवत् १९४६. सने १८९०.

श्री ४२७१

॥ श्री निवासायनमः ॥

॥ श्रीमते रामानुजायनमः ॥

॥ श्रीमद्वेदांतमहागुरवेनमः ॥

॥ श्री वैष्णव सिद्धांत सार ग्रंथः ॥

आ ग्रंथ--द्राविडदेशस्थ

श्री रामानुज संप्रदायना आचार्य पुरुष

श्री निवास वेदांत राघवाचार्य स्वामी

एमणे बनावी प्रसिद्ध कर्योछे.

आवृत्ति १ ली ५०० पुस्तक.

अमदावादः

युनियन मुन्द्रालयमां मुन्द्रीत कर्यो.

संवत् १९४६. सने १८९०.

॥ श्री निवासःपातुमाम् ॥

॥ श्री शठकोप रामानुज वेदांत देशिकेभ्योनमः ॥

॥ श्री वैष्णव सिद्धांत सार ग्रंथः ॥

आ ग्रंथ सर्व श्री वैष्णव लोकोने अनादी एवा श्री वैष्णवसंप्रदायो पनामक. श्रीरामानुज संप्रदायना सारांश मालम पडवा सारु. तथा मित बुद्धिवाळा तथा अमित बुद्धिवाळा. सर्व पुरुषोने पण आनंद पमाडवा वास्ते द्रामिडदेशीय कांची पासे पेरंग्यूर ग्रामना रेहेवासी पण पोताना शिष्यलोकोना मनोरंजनार्थ गुजरातदेशना वडोदरा, डभोइ, अमदावाद इत्यादि ग्रामोमां निवास करनारा गार्ग्य कुलोत्पन्न श्री श्रीनिवासाचार्य स्वामीजीना पौत्र श्रीश्रीनिवासवेदांत राघवाचार्यस्वामीजी, एमणे बनावी प्रसिद्ध करी छे. माटे अवश्य सर्वे श्री वैष्णव पुरुषो आदरथी वांची मुख्यार्थ समजवुं जोइए.

संवत् १९४६ ना कार्तिक शुक्ल पंचमी मंगलवारना दिवसे

श्रीमन्नारायणनी इच्छाथी संपूर्ण थयो छे.

वैष्णव सिद्धांत सार ग्रंथस्थ विषयानुक्रमणिका.

सूचना.

॥ श्रीमतेरामानुजायनमः ॥ गुरुपरंपरायैनमः ॥

શ્રિયઃ પતિ નારાયણના સ્વતઃ દાસભૂત, અને પરાધીન એવા અનેક જીવ લોકો અનાદી કાલથી સંસારરૂપ સમુદ્રમાં પડીને અનેક પુણ્ય પાપ કર્મ વડે. સ્વર્ગ નરકાદી લોકમાં જતા આવતા અત્યંત દુઃખ ભોગવેછે. અને પશુ પક્ષ્યાદીકોના જન્મ લીધાંજ કરેછે; તેમાં કેટલાક જીવ લોકોને પોતાના પૂર્વ જન્મના સુકૃતના પ્રતાપથી મનુષ્ય જન્મ પ્રાપ્ત થાય છે. તેમાં પણ નીચ જાતી અથવા અત્યંત મંદ બુદ્ધિવાળો જ્યારે થાય ત્યારે સત્સંગ કરવાને સમજણ રહેતી નથી. અને અત્યંત પૂર્વ જન્મનાં પુણ્ય હોય ત્યારે પોતે જ્ઞાનવાન થાય છે અને બ્રાહ્મણાદી વર્ણોમાં ઊત્પન્ન થાયછે અને પોતાના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે સુખ દુઃખ ભોગવીને મૃત્યુ પામી જાયછે. જ્યારે મનુષ્ય જન્મ નાશ પામીજાય ત્યારે ફરી મનુષ્ય જન્મજ આવશે, એવું કાંઇ નિશ્ચય નથી. નરકમાં કે સ્વર્ગમાં અથવા પશુ પક્ષ્યાદી યોનીમાં પ્રવેશ કરે છે; માટે જ્યારે પોતે મનુષ્ય થયો અને જરા જ્ઞાનવાન થયો ત્યારેજ તરત મોક્ષના વાસ્તે ઊપાય કરવો જોઈએ. જ્યારે મોક્ષના ઊપાય નહી કરે ત્યારે તેને એમ જાણવું જોઈએ કે માયારૂપી કીચડના કુંડના જીવડાજ છે. આ વીશે પ્રમાણો નીચે લખ્યા છે—

जिह्वांलब्ध्वापियोविष्णुंकीर्तनीयंनकीर्तयेत ॥ लब्ध्वापिमोक्षनिश्रेणीस-

नारोहतिदुर्मतिः ॥ मनुष्यजन्मसंप्राप्ययोमोक्षंनविचिंतयेत् ॥
धिक्स्यात्खरश्वानसमोहिसः ॥

આ બે શ્લોકોના અર્થ એમ છે કે–મનુષ્ય થઇને મોક્ષોપાય જે નહી કરે તેના ૩ પણ ધિક્કાર છે, તેને પણ ધિક્કારછે. ગધેડા તથા કુત્રા જે રીતે પોતાનાં પેટ ભરેછે અને મરી જાયછે, એ રીતે તે મનુષ્યને નીચ જાણવું.

આ રીતે અનેક પ્રમાણો છે, માટે અવસ્ય મોક્ષના ઊપાય કરવા જોઈએ. કેટલાક લોક એમ કહેછે કે–અમને રોજગાર વેપાર આદીક ઊદરપોષણના કામકાજોના લીધે બીલકુલ ફુરસદ આવતી નથી તો હું પુન્ય શું કરૂં? જયારે નવરા થઈશું ત્યારે ગરડપણમાં ઘેર બેઠા બેઠા ભજન કરીશું. એમ કહેતાં કહેતાં ઘરડા થયા તોપણ પુત્રાદીકોને પોષણ કરવા સારૂ અનેક પાપ કર્મ કરે છે અને એમને એમ મરી જાયછે અને જાણી જોઇને નરકાદીક દુઃખ ભોગવે છે. પોતાનું આયુષ્ય કેટલું છે અને ક્યારે મરશે તે પોતાને કે બીજાને ખબર પડતી નથી. બાલપણામાં કે જુવાનપણામાં મરી જાયછે; માટે જ્યારે પોતાને જ્ઞાન થયું ત્યારેજ સાત્વિક સંપ્રદાયનિષ્ઠ સગુરૂનો આશરો કરીને બાલપણામાંજ પરીપુર્ણ ઉપાય કરવા જોઇએ. પોતાને ખાવા પીવાને પરમાત્મા પોતાના નશીબ પ્રમાણે આપેછેજ. વધારે મેહેનત કર્યાથી વધારે મળતું નથી; માટે આ श्रीवैष्णव सिद्धांतसार ગ્રંથ બરોબર વાંચી, તેનો અર્થ પણ વિવેકથી મનમાં લઇને સાત્વીક સંપ્રદાય પ્રમાણે ચાલવું એજ મુમુક્ષુના ધર્મ છે—

આ ગ્રંથમાં—પદ્મપુરાણના તથા ભરદ્વાજ સંહિતાના તથા હારીત સ્મૃતિના તથા ભાગવતના પ્રમાણ લખ્યાછે. કેમકે સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ પણ છે અને સુલભ અર્થ વાળાછે; માટે થોડા પ્રમાણો લખ્યા છે. વેદના પ્રમાણો સર્વથી વંચાય નહી માટે લખ્યા નથી, તેથી એમ ન જાણશો કે એટલાજ પ્રમાણોછે. પણ વેદમાં તથા અનેક સ્મૃતિઓમાં તથા અનેક પુરાણોમાં તથા અનેક પંચરાત્રસંહિતાઓમાં હજારો પ્રમાણોછે–માટે આ ગ્રંથમાં લખેલી હકીકત ખોટી છે એમ જેમના મનમાં આવે તે તથા જેમને શંકા હોય તે પુરૂષો પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડમાં અઠ્ઠાવીશમાં અધ્યાયથી અઠ્ઠાવનમા અધ્યાયના અંત સુધી તથા આખી હારીતસ્મૃતિ તથા આખી ભરદ્વાજ સંહિતા તથા ભાગવત પુરાણ વીગેરે જરૂર જરૂરથી જુવો અથવા આ ગ્રંથ કરનાર ગાર્ગ્યવંશોત્પન્ન દ્રાવડી આચાર્ય પુરૂપ श्रीनिवासवेदांत राघवाचार्यस्वामीના પાસે જઈ જરૂર પુછજો, સંદેહ બીલકુલ મનમાં રાખશો નહી.

वीशेष सूचना.

આ ગ્રંથને સુજ્ઞ પુરૂષો જરૂર વાંચીને મુખ્ય સાર ગ્રહણ કરી તે પ્રમાણે ચાલજો અને પોતાની સ્ત્રીઓને તથા બીજા અજ્ઞાની એટલે જેમને વાંચતા તથા અર્થ સમજતાં આવડતું નહી હોય તો તે લોકોને જરૂર આ ગ્રંથ સાંભળાવીને અર્થ જરૂર સમજાવીને સન્માર્ગમાં પ્રવેશ કરાવજો.

એમ પરોપકાર કર્યાથી ઘણુંજ નારાયણ કૃપારૂપ પુણ્ય પ્રાપ્ત થશે.—

શુભં ભવતું.

॥ श्री वैष्णव सिद्धांत सार ग्रंथः ॥

॥ श्री निवासपरब्रह्मणेनमः ॥ श्रीमते रामानुजायनमः ॥ श्रीरस्तुश्रीमतेनिगमांतमहागुरवेनमः॥ श्रीवण्शठकोप श्री रंगनाथयतींद्रमहादेशिकचरणारविंदद्वंद्वंवंदामहे ॥ श्रीमद्गार्ग्यवंशमुक्ताफलश्रीरंगनाथाचार्यगुरुवर्यायनमः ॥

॥ श्लोकाः ॥

श्रीवेंकटेशोविदधातुनित्यंश्रियंशरण्यःशरणागतानां ॥ श्रियासमेतोवृषभाचलाग्रेश्रियःश्रियंपुष्यतियःस्वसंगात् ॥ १ ॥ अस्मद्गुरुपरमगुरूनकवितार्किकसिंहलक्ष्मणार्यमुनीन ॥ श्रीयामुननाथमुनिश्रीशठकोपानश्रियंहरिवंदे

॥२॥ वेदांतरंगवचनाशयबोधदक्षंवेदांतरं प्रकृतिजीवतदीश्वराणाम् ।
वेद्यमिहयःसुगमंचकारवेदांतदेशिकमहंशरणंप्रपद्ये॥३॥ श्री रंगनाथ यतिवरप-
पद्म द्वंद्व वंदनानंदः ॥ श्रीवैष्णवमतसारांविलिखातिवेदांतराघ वाचार्यः ॥४॥

॥ आस्तिक धर्म स्थापनम् ॥

શ્રિયઃપતિ શ્રીમન્નારાયણથી ઉત્પન્ન થએલા આ જગતમાં આસ્તિકબુદ્ધિ અને નાસ્તિકબુદ્ધિ એવા બે પ્રકારની બુદ્ધિ મનુષ્યોને થાયછે. નાસ્તિકબુદ્ધિ એટલે આ જગત જે છે તેજ ખરૂં છે. અને સ્વર્ગ, નરક, મોક્ષ, પુણ્ય, પાપ, આ સર્વ ખોટું છે. આવી બુદ્ધિ, આસ્તિકબુદ્ધિ એટલે પુણ્ય, પાપ, તથા શાસ્ત્ર, આ સર્વ ખરૂં છે, એવી બુદ્ધિ. આ બે બુદ્ધિમાંથી નાસ્તિકબુદ્ધિ ત્યાગ કરીને આસ્તિકબુદ્ધિ ગ્રહણ કરીને સારા પુરૂષે શાસ્ત્રના આધારથી ચાલવું જોઇએ.

પ્રશ્ન—શાસ્ત્ર ખરૂં છે એવો નીશ્ચય શાથી થાયછે?

ઉત્તર—જ્યોતિષ શાસ્ત્રના આધારથી ભવિષ્યકાળના સૂર્ય, ચંદ્ર, ગ્રહણાદિક જણાયછે અને મંત્રશાસ્ત્રના આધારથી પણ કેટલાક લોકો હાથમાં માટી લઇને રૂપીઆ બનાવે છે. અને મનુષ્યને અંતર્ધાન કરી નાખેછે અને આંબાનાં ઝાડ બનાવેછે. એ વીગરે અનેક ચમત્કારીક તમાસા કરેછે. માટે જ્યોતિષશાસ્ત્ર તથા મંત્રશાસ્ત્ર, આ બંને ખરાં જણાય છે, તો એજ પ્રમાણે સર્વ શાસ્ત્ર પણ ખરૂંજ હશે એવું નીશ્ચયથી માનવું જોઇએ. અને બીજું બદ્રીનારાયણ, દક્ષિણદેશના બાલાજી, પાનકનરસીંહજી, પીંડારક ક્ષેત્ર. ઈત્યાદિ અનેક ક્ષેત્રોમાં પણ અલૌકિક ચમત્કારો ઘણા છે માટે વેદ, તથા સ્મૃતિ તથા પુરાણ, તથા ઈતિહાસ, ઈત્યાદિ સર્વ ખરાંજ છે, અવું નીશ્ચય થાયછે. માટે શાસ્ત્રને ખરૂં માનવુંજ જોઇએ.

सात्विकराजसतामस श्रुतिस्मृतिपुराण धर्मनिर्णयः ॥

પ્રશ્ન—આસ્તિક બુદ્ધિ ખરી છે પણ શાસ્ત્ર અનેક પ્રકારનાં છે તેમાં કીઆ શાસ્ત્રને માનવું. અને કીઆ શાસ્ત્રને નહી માનવું?

ઉત્તર—હિંદુઓમાં પણ અનેક પ્રકારના વેદ વિરૂદ્ધ મતોછે, પણ સર્વને ત્યાગ કરીને, વેદ, તથા સ્મૃતિ, તથા પુરાણ, અને ઇતિહાસ, ઇત્યાદિકનેજ માનવું જોઇએ. શ્રુતિસ્મૃત્યાદિકમાં પણ રજોગુણના ભાગ, તમોગુણના ભાગ, ને સત્વગુણના ભાગ છે. માટે રજોગુણ, તમોગુણ ભાગોને ત્યાગ કરીને સત્વગુણ પ્રમાણે ચાલવું જોઇએ.

॥ श्लोकः ॥ अनंतपारंबहुवेदितव्यमल्पश्चकालोबहवश्चविघ्नाः ॥
यत्सारभूतंतदुपाददीत हंसोयथाक्षीरामिवांबुमिश्रम् ॥

અર્થ—શાસ્ત્ર અપાર છે અને મનુષ્યનું આયુષ્ય થોડુંછે તેમાં ઘણાંજ વીઘ્ન પણ રહેલાં છે; માટે જે સારમાં સાર હોય તે ગ્રહણ કરવું.

॥ श्लोकः ॥

असारमल्पसारंचसारंसारतरंत्यजेत् ॥ भजेत्सारतमंशास्त्रेरत्नाकरइवामृतम् ॥

ઉ—શ્રુતિસ્મૃત્યાદિકમાં કહેલું મારણ મોહનાદિક અસારછે માટે તેને ત્યાગ કરવું. કામ્ય કર્મથી આ લોકમાં ધનાદિક સંપાદન કરવું અલ્પસાર છે માટે તેને પણ ત્યાગ કરવું. યજ્ઞાદિકથી સ્વર્ગાદિક પામવું સારછે. તોપણ **क्षीणेपुण्येमर्त्यलोकंविशंति** ઇત્યાદિ પ્રમાણથી સ્વર્ગાદિક નાશવાન છે માટે તેને પણ ત્યાગ કરવું. કૈવલ્ય પદમાં સ્વાત્માનુભવ જરા વીશેષ સાર વાળાછે. તોપણ પરિપૂર્ણ બ્રહ્માનુભવ નહી રેહેવાથી તેને પણ ત્યાગ કરવું જોઇએ અને મોક્ષ સ્થાનમાં પરમાત્મા શ્રી લક્ષ્મીનારાયણના નીત્ય કૈંકર્યરૂપ પુરૂષાર્થ અત્યંત ઉત્તમ સાર છે માટે એનેજ ગ્રહણ કરવું જોઇએ. એવા સારતમ વસ્તુને બોધ કરનારાં સાત્વિક શાસ્ત્રોને ગ્રહણ કરવાં જોઈએ. નહી તો મોક્ષરૂપ પુરૂષાર્થ ખબર નહી પડે.

પ્રશ્ન—સાત્વિક રાજસ તામસ વિભાગ શી રીતે જાણવું ?

ઉત્તર—ગીતામાં બીજા અધ્યાયમાં વેદના વીભાગ કર્યાછે કેઃ—

श्लोकः ॥ त्रैगुण्यविषयावेदाः निस्त्रैगुण्योभवार्जुन ॥
निर्द्वंद्वोनित्यसत्वस्थोनिर्योगक्षेमआत्मवान् ॥

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણથી એમ સમજાય છે કે વેદમાં પણ સત્વગુણ ભાગ, રજોગુણ ભાગ, અને તમોગુણ ભાગછે.

પ્રશ્ન—આ ત્રણે ભાગ જુદા જુદા કેમ જાણવામાં આવે ?

ઉત્તર—"**इतिहासपुराणाभ्यांवेदंसमुपबृंहयेत्**" આ પ્રમાણનું તાત્પર્ય એ છે કે, સ્મૃતિ, ઈતિહાસ, પુરાણો વડે વેદના અર્થ કરવા જોઇએ. માટે નીચે લખેલા માત્સ્ય પુરાણના ૪૭ મા અધ્યાયના શ્લોકથી વેદના તથા સ્મૃતિઓના, પુરાણોના, ગુણત્રય વીભાગ થાયછે.

श्लोकः ॥ अग्नेःशिवस्यमाहात्म्यंतामसेषुप्रकीर्त्यते ॥ राजसेषुचमाहात्म्यमधिकंब्रह्मणःस्मृतं ॥ सात्विकेष्वथकल्पेषुमाहात्म्यमधिकंहरेः ॥ तेष्वेवयोगसंसिद्धागमिष्यंतिपरांगतिं ॥ संकीर्णेषुसरस्वत्याःपितृणांचनिगद्यते ॥

અર્થ—વેદમાં તથા પુરાણોમાં સ્મૃતિઓ વીગરેમાં જે ગ્રંથમાં વિશેષ કરી મહાદેવજીના અને અગ્નિના પ્રભાવ વર્ણન કરેલા હોય તેને તમોગુણ ભાગ જાણવું. જે ગ્રંથમાં બ્રહ્માનું માહાત્મ્ય હોય તેને રજોગુણી જાણવું. અને જે ગ્રંથમાં હરિ (નારાયણ) ના માહાત્મ્ય વર્ણન કરે તેને સત્વગુણી જાણવું. સત્વગુણ પ્રમાણે ચાલવાથીજ મોક્ષછે. પુરાણ તથા સ્મૃતિઓના પણ વીભાગ. પદ્મપુરાણમાં ઉત્તર ખંડમાં ૪૧ અધ્યાયમાં મહાદેવ પાર્વતીને કહેછે કેઃ—

श्लोकाः ॥ मात्स्यंकौर्मंतथालैंगंशैवंस्कांदंतथैवच ॥ आग्नेयंचषडेतानितामसानिनिबोधमे ॥ ब्रह्मांडंब्रह्मवैवर्तंमार्कंडेयंतथैवच ॥ भविष्यंवामनंब्राह्मंराजसानिनिबोधमे ॥ वैष्णवंनारदीयंचतथाभागवतंशुभं ॥ गारुडंचतथापाद्मंवाराहंशुभदर्शने ॥ सात्विकानिपुराणानिविज्ञेयानिशुभानिवै ॥ सात्विकामोक्षदाःप्रोक्ताराजसाःस्वर्गदाःशुभाः ॥ तथैवतामसादेविनिरयप्राप्तिहेतवः ॥ तथै

वऋषिभिःप्रोक्ताः स्मृतयस्तुगुणान्विताः ॥ सात्विकाराजसाश्चैवतामस... दर्शने ॥ वासिष्ठंचैवहारीतंव्यासंपाराशरंतथा ॥ भारद्वाजंकाश्यपंचसात्विकं मोक्षदाःशुभाः ॥ मानवंयाज्ञवल्क्यंचआत्रेयंदाक्षमेवच ॥ कात्यायनंवैष्णवंच राजसाःस्वर्गदाःशुभाः ॥ गौतमंबार्हस्पत्यंचसांवर्तंचयमंस्मृतं ॥ शांखंचौशनसंदे वितामसानिरयप्रदाः ॥

અર્થ—મત્સ્યપુરાણ, કૂર્મપુરાણ, લિંગપુરાણ, શિવપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, અને અગ્નિપુરાણ. આ છે પુરાણ તમોગુણી છે. બ્રહ્માંડ પુરાણ, બ્રહ્મ વૈવર્ત પુરાણ, માર્કંડેય પુરાણ, ભવિષ્ય પુરાણ, બ્રહ્મ પુરાણ, અને વામન પુરાણ. આ છો પુરાણ રજોગુણી છે. વિષ્ણુ પુરાણ, નારદ પુરાણ, ભાગવત પુરાણ, ગરૂડ પુરાણ, પદ્મપુરાણ, વરાહપુરાણ, આ છો, પુરાણ સાત્વિક છે. વસિષ્ઠ-સ્મૃતિ, હારીતસ્મૃતિ, વ્યાસસ્મૃતિ, પરાશરસ્મૃતિ, ભરદ્વાજસ્મૃતિ, અને કાશ્યપસ્મૃતિ. આ છો સ્મૃતિઓ સત્વગુણી છે. મનુસ્મૃતિ, યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્મૃતિ, અત્રિસ્મૃતિ, દક્ષસ્મૃતિ, કાત્યાયનસ્મૃતિ, અને વિષ્ણુસ્મૃતિ. આ છોસ્મૃતિ રજોગુણી છે. ગૌતમસ્મૃતિ, બૃહસ્પતિસ્મૃતિ, સંવર્તસ્મૃતિ, યમસ્મૃતિ, શંખસ્મૃતિ, અને ઉશનાસ્મૃતિ. આ છો સ્મૃતિ તમોગુણી છે. સત્વગુણી સર્વ મોક્ષ આપે છે; અને રજોગુણી તથા તમોગુણી પોતપોતાની યોગ્યતા પ્રમાણે ફલ આપેછે.

વિષ્ણુધર્મોત્તર પુરાણમાં.

श्लोकः ॥ मध्यमोराजसोधर्मस्तामसस्त्वधमःस्मृतः ॥
सात्विकस्तूत्तमोज्ञेयस्तस्मात्सात्विकमाचरेत् ॥

અર્થ—રાજસ ધર્મ મધ્યમ છે. તામસ ધર્મ અધમ છે. સાત્વિક ધર્મ ઉત્તમ છે માટે રજોગુણ, તમોગુણ ધર્મોને ત્યાગ કરીને સાત્વિક ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ. બીજું સાત્વિક વેદ સમાન પંચરાત્ર સંહિતા પણ છે. એના માહાત્મ્ય મહાભારતમાં શાંતિપર્વમાં ૩૩૯ મા અધ્યાયમાં.—

श्लोकः ॥ इदंमहोपनिषदंचतुर्वेदसमन्वितं ॥ सांख्ययोगकृतंतेन
पंचरात्रानुशब्दितं ॥ नारायणमुखोद्गीतं—इत्यादि ॥

અર્થ—પંચરાત્રસંહિતા શ્રીમન્નારાયણના મુખથીજ ઉત્પન્ન થએલી છે માટે ચાર વેદના સમામ છે અને મહાન્ ઊપનિષદ છે.

તાત્પર્ય—ભારતમાં શાંતિ પર્વમાં નારાયણીય ઉપાખ્યાનમાં અને ભાગવત તથા આદી પુરાણ ઇત્યાદી અનેક ગ્રંથોમાં ૧૦૮ અષ્ટોત્તરશત પંચરાત્ર સંહિતાઓની ઘણુંજ વર્ણન કરીને સાત્વિકમાં ગણના કરીછે. માટે સાત્વિક શ્રુતિસ્મૃતિ પુરાણ તથા ઉત્તમ પંચરાત્રાદિ સાત્વિક ગ્રંથોમાં જે કહેલું છે તેજ પ્રમાણે મુમુક્ષુજન ચાલવું જોઈએ.

બીજું વૈદ્યનાથીય તથા સ્મૃતિ રત્નાકર ઇત્યાદિ ધર્મશાસ્ત્ર ગ્રંથોમાં ઉપર લખેલા પદ્મપુરાણના ઉત્તરખંડના ૪૧ મા અધ્યાયના શ્લોકો તથા મત્સ્ય પુરાણના શ્લોકો લખીનેજ વેદ તથા પુરાણાદીકોના સાત્વિક રાજસ તામસ વિભાગ કરેલા છે; માટે આ વીના બીજા

પ્રકારથી પણ વીભાગ થઈ શકતોજ નથી. જ્યારે વિભાગ નહી કરીએ તો પરસ્પર વિરૂદ્ધ થવાથી સર્વ અપ્રમાણિક થઈ પડે; માટે આ પ્રમાણેજ વિભાગ કરવા જોઇએ અને શ્રીમદ્ભાગવત પ્રથમ સ્કંધમાં બીજા અધ્યાયમાં.—

श्लोकः ॥ सत्वंरजस्तमइतिप्रकृतेर्गुणास्तैर्युक्तः परः पुरुषएकइहास्यधत्ते ॥ स्थित्यादयेहरिविरिंचिहरेतिसंज्ञाःश्रेयांसितत्रखलुसत्वतनोर्नृणांस्युः ॥ मुमुक्षवो घोररूपान्हत्वाभूतपतीनथ ॥ नारायणकलाःशांताभजंतिह्यनसूयवः॥ इत्यादि

અર્થ—શ્રીમન્નારાયણ સત્વગુણીછે; બ્રહ્મા રજોગુણી છે; મહાદેવ તમોગુણી છે; અને મોક્ષતો નારાયણ વીના બીજા કોઇથી પણ થતો નથી. માટે મુમુક્ષુ એવા વીવેકી પુરૂષો બીજા દેવતાઓનો ત્યાગ કરીને નારાયણનીજ ભક્તી કરેછે.

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણથી પણ એવું સમજાયછે કે સત્વગુણી વિષ્ણુના પ્રભાવ જે શ્રુતિસ્મૃતિ પુરાણાદિકોમાં હોય તે સર્વ સાત્વિક છે. ચતુર્મુખ બ્રહ્માના માહાત્મ્ય જેમાં આવે તે રજોગુણી છે. અને મહાદેવના મહિમા જેમાં આવે તે તમોગુણી છે. માટેજ મુમુક્ષુજન સાત્વિક શાસ્ત્રમાંથી સિદ્ધ થએલા સત્સંપ્રદાય પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ.

પ્રશ્ન—જ્યારે સત્વગુણી શાસ્ત્ર તથા દેવ ખરાછે ત્યારે રજોગુણી, તમોગુણી શાસ્ત્ર તથા દેવો ખોટાછે કે શું ?

ઉત્તર—રજોગુણી, તમોગુણીને અમે ખોટા કેહતા નથી. સાધારણ મનુષ્યાદિકની નીંદા કર્યાથી પણ પાપ લાગેછે તો સાક્ષાત્ દેવતા તથા શાસ્ત્રની નીંદા કેમ થાય? પણ અમે એવું કહીએ છીએ કે રાજસ તામસ દેવ તથા શાસ્ત્રો મોક્ષ વીના બીજા સર્વ ફલને આપી શકેછે માટેજ મુમુક્ષુ પુરૂષને ઉપાદેય નથી.

પ્રશ્ન—મહાદેવ તથા બ્રહ્મા આદિ દેવતા લોકો પણ મોક્ષ આપેછે એવું શીવપુરાણ, સ્કંદપુરાણ અને બ્રહ્મ પુરાણાદિકોમાં છે. તે શું નરદમ જુઠુંછે ?

ઉત્તર—અરે રામ, આ પણ જુઠું નથી. પણ એના અર્થ એવાછે કે પોતાના ગુરૂ જે રીતે નારાયણ પાસેથી મોક્ષ અપાવી શકેછે. તેવા દેવતાઓ પણ મોક્ષ અપાવી શકે છે. આ વીશે સર્વ ખુલાસો હજુ આગળ પ્રમાણ સાથે કહેલું છે તે જોજો.

॥ अनादिसत्संप्रदायनिर्णयः ॥

પ્રશ્ન—સાત્વિક શ્રુતિસ્મૃતિઓથી સિદ્ધ થએલો એવો સત્સંપ્રદાય કોણછે અને તેનાં નામ તથા લક્ષણ શુંછે ?

ઉત્તર—અનાદિ એવા સાત્વિક સત્સંપ્રદાયના નામ **રામાનુજ સંપ્રદાય** એવુંછે. અગ્નિ તપ્ત શંખ ચક્રાંકિત થઇને શ્વેત મૃત્તિકાનું ઉર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરીને સાત્વિક શાસ્ત્ર પ્રમાણે ચાલવું એ લક્ષણ છે.

પ્રશ્ન—રામાનુજ સંપ્રદાય તો આ કલિયુગમાં થએલો છે માટે એ સંપ્રદાય અનાદિ કેમ થયો ?

ઉત્તર—સાત્વિક એવા પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડમાં ૨૯ મા અધ્યાયમાં આવી રીતે કહેલું છે કે, જ્યારે પ્રથમ સૃષ્ટિમાં નારાયણના નાભીકમલમાંથી ચતુર્મુખ બ્રહ્મા ઉત્પન્ન થયા ત્યારે

બ્રહ્માની તપશ્ચર્યાથી પ્રસન્ન થઇ નારાયણે પોતાના શંખચક્ર વડે બ્રહ્માને ભુજા વીષે અંકન કરીને ચાર વેદ તથા સ્મૃતિઓ તથા પુરાણો વીગરે ઉપદેશ કરીને દિવ્યજ્ઞાન આપ્યું અને બ્રહ્મા પણ સનક સનંદનાદિકોને તથા નારદાદિ ઋષિ લોકોને આ દિવ્ય જ્ઞાન આપીને શંખ ચક્ર અંકન કરી દીધા. પછી નારદાદિ ઋષિ લોકો અનેક ઋષિ લોકોને શંખચક્રાંકન કરીને સત્સંપ્રદાય આપ્યા. એ રીતે જગતમાં શ્રી વૈષ્ણવ સંપ્રદાય ચાલતુ આવ્યું અને જ્યારે દ્વાપરયુગાંતમાં શ્રી વૈષ્ણવ સંપ્રદાય કલીના પ્રતાપથી ક્ષીણ થઈ ગયું ત્યારે શ્રીમન્નારાયણની આજ્ઞાથી શેષજીએ ભૂલોકમાં રામાનુજ સ્વામી એવા નામથી અવતાર ધારણ કરીને શ્રી વૈષ્ણવ ધર્મના વીશેષ પ્રચાર કર્યા માટે **રામાનુજ સંપ્રદાય** એવું નામ પડી ગયું પણ એજ અનાદિ સંપ્રદાય છે.

॥ अनेकमतोत्पत्तिः ॥

પ્રશ્ન—જ્યારે રામાનુજ સંપ્રદાય અનાદિ છે તો હાલ જગતમાં ઘણા સંપ્રદાઓ છે તે શાથી ઉત્પન્ન થયા?

ઉત્તર—પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડમાં. ૪૦—તથા—૪૧ આ બે અધ્યાઓમાં એવી કથાછે કે પ્રથમ સૃષ્ટિમાં શ્રી વૈષ્ણવ સંપ્રદાય એકજ રેહેવાથી રાક્ષસલોકો તથા દેવલોકો વીષ્ણુનાજ ભક્ત હતા અને રાક્ષસોથી પીડિત થઈને દેવતા લોકો ક્ષીર સમુદ્રમાં નારાયણના પાસેં જઇને પ્રાર્થના કરીને બોલ્યા કે દૈત્યને મારીને અમને રક્ષા કરો ત્યારે નારાયણ બોલ્યા કે રાક્ષસો પણ મારા ભક્તછે માટે હું તેમને મારી નહી શકું; પણ મારી ભક્તિથી વિમુખ થશે ત્યારે હું મારીશ. એવું કહીને મહાદેવજીને બોલાવીને નારાયણે **त्वंचरुद्रमहाबाहोमोहनार्थंसुरद्विषां ॥ पाषंडाचरणंधर्मंकुरुष्वसुरसत्तम** એ આદી લઈને **अहमप्यवतारेषुत्वांचरुद्रमहाबलः ॥ तामसानांमोहनायपूजयामियुगेयुगे ॥** આ પર્યંત કહ્યું કે હે શંકર! રાક્ષસ લોકોને મોહ ઉત્પન્ન કરવા સારૂ તમે શ્રી વૈષ્ણવ વેષને ત્યાગ કરીને સ્મશાનમાં નિવાસ કરો અને ભસ્મ અસ્થિ એટલે હાડિકાં વીગરે ધારણ કરીને અનેક ઋષિઓના મુખથકી અનેક રાજસ તામસ ગ્રંથોને બનાવીને પ્રસિદ્ધ કરો એટલે તમારા ગ્રંથોથી રાક્ષસ લોકો મોહિત થઈને જુવો મહાદેવ પણ બીજા વેષને અંગીકાર કર્યું માટે એજ ખરાછે એવું જાણીને અમારી ભક્તિથી વિમુખ થશે ત્યાર પછી રાક્ષસોને મારીશ. અને અનેક અવતાર લઈને તામસ લોકોને મોહ પમાડવા સારૂ હું તમારી પુજા કરીશ, અને તમારાથી વરદાન લઇશ. એવી રીતે નારાયણની આજ્ઞા થવાથી મહાદેવે શ્રી વૈષ્ણવ ધર્મ વિરૂદ્ધ અનેક તામસ શાસ્ત્રો બનાવ્યાં છે. તે તામસ શાસ્ત્રોનાં નામ લખી શકાય એમ નથી. પદ્મપુરાણમાં શ્રવણ કરવાથી જાણવામાં આવશે. એવા તામસ શાસ્ત્રોથી રાક્ષસ લોકો મોહ પામ્યા ત્યાર પછી નારાયણે અનેક અવતાર લઇને રાક્ષસોને માર્યાછે, આ પ્રમાણે અનેક મત જગતમાં ઉત્પન્ન થએલા છે.

પ્રશ્ન—ત્યારે નારાયણ પણ કૃતઘ્ની થયા. કેમકે રાક્ષસો પણ પોતાની ભક્તિ કરતા છતાં તેમને મારવાના ઉપાય દેવતાઓને બતાવ્યા, તે કેમ બતાવ્યા?

ઉત્તર—શ્રી ભગવત્ ગીતામાં ચોથા અધ્યાયમાં.—

श्लोक ॥ ये यथामांप्रपद्यंतेतांस्तथैवभजाम्यहं ॥

તાત્પર્ય—જે જીવ જે રીતે મને જાણેછે તે રીતે તેને હું પણ જાણુંછું. એવું કૃષ્ણ-ભગવાને કહ્યું છે, માટે રાક્ષસો વેગળા રહ્યા ત્યારે પોતે પણ વેગળા રહ્યા. દેવતાઓએ જ્યારે પ્રાર્થના કરી ત્યારે ઉપાય બતાવ્યા. માટે સત્ય સંકલ્પ એવા નારાયણ વિષે કોઈ પણ દુર્ગુણ નથી. સુગુણનીધિ છે.

પ્રશ્ન—જ્યારે રામાનુજ સંપ્રદાય એકજ ખરો છે, ત્યારે હાલમાં જગતમાં અનેક પ્ર-કારના સંપ્રદાઓ તથા ધર્મો ચાલેછે; તે બધા ખોટા છે કે શું ?

ઉત્તર—અરે ભાઇ! ઘણા દીવસથી ચાલનારા અને શાસ્ત્રના આધારથી ચાલનારા જે ધર્મો છે તે કોઇ પણ ખોટા નથી, પણ કેટલાક મતો મોક્ષના અનુકુળ થઈને રહેલા છે, અને કેટલાક મતો સ્વર્ગાદિ ફળ આપવાના વિષે અનુકુળ થઈને રહેલા છે પણ આ જન્મમાંજ મોક્ષ થવું જોઇએ એવા તીવ્ર મુમુક્ષુ લોકોને આ જન્મમાંજ જે રીતે સાત્વિક એવા રામાનુજ સંપ્રદાય મોક્ષ આપેછે. તે રીતે બીજા મતો મોક્ષ આપતા નથી માટે આ રામાનુજ સંપ્રદાયજ તીવ્ર મુમુક્ષુઓને ગ્રહણ કરવું જોઇએ.

॥ आचार्यावतारकारणम् ॥

આવા અનેક મતોથી મોહિત થએલા પામર લોકોને ઉદ્ધાર કરવા સારૂ સાત્વિક શાસ્ત્રને તથા પંચરાત્ર સંહિતાઓને આ જગતમાં શ્રીમન્નારાયણે પ્રસિદ્ધ કર્યા પણ તમો-ગુણના પ્રતાપ થકી સાત્વિક ગ્રંથોના અર્થ પણ મનુષ્યોથી સમજાયા નહિ, ત્યારે પોતે પણ હંસ, મત્સ્ય, હયગ્રીવ, નર, નારાયણ રામકૃષ્ણાદિ અવતાર લઇને પ્રતિયુગમાં પણ રા-જસ તામસ ધર્મનો નાશ કરીને સાત્વિક ધર્મ ચલાવ્યા, પણ આ દ્વાપરયુગના અંતમાં ફ-રી સદ્ધર્મક્ષીણ થઇ ગયાથી પોતાના પારષદ ગણને આજ્ઞા આપી કે, ઉત્તમ એવા દ્રાવિડ દેશમાં અવતાર લઇને સદ્ધર્મ સ્થાપના કરો, ત્યારે નારાયણની આજ્ઞા પ્રમાણે સર્વ પાર્ષદગણ દક્ષિણ દેશમાં અવતર્યા.

પ્રશ્ન– ભરતખંડમાં આર્યાવર્તાદિ પુણ્ય ભૂમિકા છતાં દ્રાવિડ દેશમાં શા વાસ્તે અ-વતાર ધારણ કર્યા ? તેનું પ્રમાણ શું છે.

ઉત્તર—ભાર્ગવપુરાણમાં એવી કથા છે કે, વિશ્વકર્માને તથા અગસ્ત્યજીને પરસ્પર શાપ થવાથી અગસ્ત્યજીએ દિલગીર થઇને નારાયણને સ્તુતિ કરી ત્યારે તેમનું મન ખુશી કરવા સારૂ નારાયણે અગસ્ત્યજીને વરદાન આપ્યું કે તમારાથી ઉત્પન્ન થએલા આ દ્રાવિડ દેશમાં અમારા પાર્ષદગણ અવતાર લેશે ત્યારે આ દેશ પવિત્ર થશે. આ પ્રમાણે વરદાન આપેલું છે માટે પાર્ષદગણ ત્યાંજ અવતાર લીધા. એજ અભિપ્રાયથી શ્રીમદ્ભાગવતમાં, **એકાદશ** સ્કંધમાં **પાંચમા** અધ્યાયમાં—

श्लोकः ॥ कलौखलुभविष्यन्तिनारायणपरायणाः ॥ क्वचित्क्वचिन्महाभागद्रामिडेषुचभूरिशः ॥ ताम्रपर्णीनदीयत्रकृतमालापयश्विनी ॥ कावेरी च महाभागाप्रतीचीचमहानदी ॥ येपिबंतिजलंतासांमनुजामनुजेश्वराः ॥ प्रायो भक्ताभगवतिवासुदेवेमलाशयाः ॥

અર્થ—કલિયુગમાં નારાયણની શુદ્ધ ભક્તિ બીજા દેશોમાં થોડી રેહેશે પણ" તામ્રપર્ણી, કૃતમાળા, પયસ્વિની, પ્રતીચી. આ પાંચ મહા નદીઓ જે દેશમાં છે દ્રાવિડ દેશમાં વધારે રહેશે અને ત્યાં ઘણા સત્પુરૂષોના અવતાર પણ થશે, તે દેશના લોક દેવ જેવા છે.

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણે ઘણા વખાણ કરેલા દ્રાવિડ દેશમાં ભગવાનના પારપદગણ અવતાર લીધા.

પ્રશ્ન—કોણ કોણના અંશ થકી કીઆ કીઆ ઉત્પન્ન થયા તે કહો?

ઉત્તર—નીચે લખ્યા પ્રમાણે વાંચી યાદ રાખજો.

१. पांचजन्यांश—सरोयोगिस्वामि—तुलामास—श्रवणनक्षत्र.

२. गदांश—भूतयोगिस्वामि—तुलामास—धनिष्ठानक्षत्र.

३. खड्गांश—महान्‌योगिस्वामि—तुलामास—शतभिषक्.

४. सुदर्शनांश—भक्तिसारस्वामि—मकरमास—मखानक्षत्र.

५. विष्वक्सेनांश—शठकोपस्वामी—वृषभमास—विशाखा.

६. कुमुदांश—मधुरकविस्वामी—मेषमास—चित्रानक्षत्र.

७. कौस्तुभांश—कुलशेखरस्वामी—कुंभमास—पुनर्वसुनक्षत्र.

८. गरुडांश—श्रीविष्णुचित्तस्वामी—मिथुनमास—स्वातीनक्षत्र.

९. भूदेवीनाअंश—गोदादेवी—कटकमास—पूर्वाफाल्गुनी.

१०. वनमालांश—भक्तांघ्रिरेणुस्वामी—धनुर्मास—ज्येष्ठा.

११. श्रीवत्सांश—मुनिवाहनस्वामी—वृश्चिकमास—रोहिणीनक्षत्र.

१२. शार्ङ्गांश—परकालस्वामी—वृश्चिकमास—कृत्तिकानक्षत्र.

આ બાર સ્વામીઓને દ્રાવિડ ભાષામાં આલ્વાર કહેછે.

१. गजाननांश—नाथमुनिस्वामी—मिथुनमास—अनूराधानक्षत्र.

२. जयत्सेनांश—पुंडरीकाक्षस्वामी—मेषमास—कृत्तिकानक्षत्र.

३. कुमुदाक्षांश—राममिश्रस्वामी—कुंभमास—मखानक्षत्र.

४. सिंहाननांश—यामुनाचार्यस्वामी—कर्काटकमास—उत्तराषाढा.

५. कुमुदाक्षांश—महापूर्णस्वामी—धनुर्मास—ज्येष्ठानक्षत्र.

६. सुमुखांश—श्रीशैलपूर्णस्वामी—कन्यामास—अनूराधानक्षत्र.

७. पुंडरीकांश—गोष्ठीपूर्णस्वामी—वृषभमास—रोहिणीनक्षत्र.

८. श्रीशेषांश—श्रीरामानुजस्वामी—मेषमास—आर्द्रानक्षत्र.

९. चंडांश—प्रणतार्तिहरस्वामी—मेषमास—हस्तनक्षत्र.

१०. सर्वनेत्रांश—किडांबिरामानुजस्वामी—तुलामास—पूर्वाषाढानक्षत्र.
११. कुमुदाक्षांश—किडांबिश्रीरंगराजस्वामी—मीनमास—रोहिणीनक्षत्र.
१२. प्रचंडांश—कुरुकेशस्वामी—तुलामास—पूर्वाषाढानक्षत्र.
१३. विजयांश—द्वितीयविष्णुचित्तस्वामी—
१४. सुभद्रांश—वात्स्यवरदाचार्यस्वामी—मेषमास—चित्रानक्षत्र.
१५. सुप्रतिष्ठांश—वादिहंसाबुदाचार्यस्वामी—मेषमास—आर्द्रानक्षत्र.
१६. श्रीवेंकटेशघंटांश—श्रीवेदांताचार्यस्वामी—कन्यामास—श्रवणनक्षत्र.

આ સર્વ સ્વામીના ચરિત્ર, પ્રપંનામૃત તથા ગુરૂપરંપરા પ્રભાવ, આ બે ગ્રંથોમાં તથા ભાર્ગવપુરાણુમાં છે માટે તે પણ જરૂર શ્રવણુ કરવુંજ જોઈએ.

આ સોળ સ્વામીને પૂર્વાચાર્ય કહેછે. એ વિના બીજા ઘણા પૂર્વાચાર્યજીઓ છે, પણ વિસ્તાર થઇ જવાના ભયથી લખ્યા નથી. વીસ્તારથી આચાર્યાદર્શમાં માલમ પડશે. આ આચાર્યો તથા પૂર્વાચાર્યો શ્રી રામાનુજ સિદ્ધાંત સ્થાપના કરવા સારૂ શ્રુતિસ્મૃતિ આદિક પ્રમાણોથી બીજા મતોને ખંડન કરીને અનેક ગ્રંથો દ્રાવીડી ભાષામાં તથા સંસ્કૃત ભાષામાં બનાવ્યા છે. તેઓના પારજ નથી, તોપણુ તેમાંથી એક ગ્રંથ સાંભળ્યાથી પણ અનેક સંદેહ નીવારણુ થઇને દિવ્યજ્ઞાન ઉત્પન્ન થાયછે, તોપણુ **श्रीवेदांतभाष्य, श्रीगीताभाष्य, श्रीरहस्यत्रयसर ॥** આ ત્રણુ ગ્રંથો જરૂર શ્રી વૈષ્ણુવ પુરૂષે શ્રવણુ કરવું જોઈએ. જ્યારે શ્રી વૈષ્ણુવ થઇને આ ત્રણુ ગ્રંથોમાં એક ગ્રંથ પણુ ન શ્રવણુ કરે ત્યારે તેના મનના સંદેહ પણુ કદી ન જાય, અને મોક્ષના સુલભ ઉપાય એવા પ્રપત્તિના વિષે બીલકુલ બુદ્ધિ નહિ થાય, અને તેને સદ્ગતિ થવું પણુ કઠીન છે, માટે **श्रीभाष्य** નહિ સાંભળાય તો હરકત નથી, પણુ **श्रीगीताभाष्य, श्रीमद्रहस्यत्रयसार** આ બે ગ્રંથ જરૂર શ્રવણુ કરવુંજ જોઇએ. પોતાને જ્ઞાન છતાં આ ગ્રંથો નહિ સાંભળે ત્યારે તેનેજ પશુ જાણુવા જોઈએ.

પ્રશ્ન—આ ગ્રંથોને પોતે વૈષ્ણુવ થઇને સાંભળવું કે અવૈષ્ણુવ પોતે છતાં સાંભળવું અને કોના પાસે સાંભળવું.

ઉત્તર—પોતે શ્રી વૈષ્ણુવ થયા હોય તોજ સાંભળવાને અધિકાર છે નહિ તો નથી કેમકે સર્વ પણુ મંત્રાર્થરૂપ છે. માટે શ્રી વૈષ્ણુવ થઇને જરૂર શ્રવણુ કરવું જોઈએ. પોતાના ગુરૂ પાસેજ સાંભળવું જોઇએ. જ્યારે ગુરૂને કહેવાને ફુરસદ નહિ હોય અથવા શક્તિ ન હોય અને દુર દેશમાં હોય કે પરંપદ પામ્યા હોય ત્યારે ગુરૂના આજ્ઞા લઇને બીજા વિદ્વાન એવા આચાર્ય પુરૂપ પાસે જરૂર શ્રવણુ કરવું જોઈએ.

પ્રશ્ન—આલ્વારો તથા આચાર્યો અવતારી પુરૂપ છે એવું કોણુ ગ્રંથમાં પ્રમાણુ છે ?

ઉત્તર—ભાર્ગવપુરાણુમાં તથા પદ્મપુરાણુમાં યાદવગીરી માહાત્મ્યમાં આદિ પુરાણુમાં

શ્રીમદ્ભગવદના **कलौखलुभविष्यन्तिनारायणपरायणाः।** ઇત્યાદિ ચાર શ્લોકોમાં વિ-સ્તારથી જોઇ લેજો. માટે સાત્વિક શાસ્ત્રોમાં કહેલા પ્રમાણે પંચસંસ્કાર યુક્ત થઇને મોક્ષ-ના ઉપાય કરવાં જોઇએ.

॥ पंचसंस्कार माहात्म्यम् ॥

પ્રશ્ન—પંચસંસ્કાર કીઆ કીઆ છે તેના લક્ષણ શો છે.

ઉત્તર—પરાશર ધર્મશાસ્ત્રમાં ઉત્તર ખંડમાં.

श्लोकः ॥ आद्यंतुशंखचक्रादिधारणंवैष्णवंस्मृतं ॥ पुंड्रंनामक्रियाचैवमंत्रंचैवार्चनंहरेः ॥ संस्काराःपंचकर्तव्याः—इत्यादि ॥

અર્થ—અગ્નિતપ્ત શંખ ચક્ર ધારણ કરવું. ૧ શ્વેત મૃત્તિકાના ઉર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું. ૨ અષ્ટાક્ષરાદિ મહા મંત્રોના ઉપદેશ થવું. ૩ ભગવતદાસ્ય નામ ધારણ કરવું. ૪ નારાયણના આરાધના કરવું. ૫ આ પાંચ સંસ્કાર છે.

તાત્પર્ય—આ પંચ સંસ્કાર યુક્ત જે છે તેજ શ્રી વૈષ્ણવ છે એ પુરૂષનેજ સાત્વિક રામાનુજ સંપ્રદાયસ્થ જાણવું જોઇએ. આ પંચ સંસ્કાર બ્રાહ્મણાદિક સર્વ વર્ણોને પણ અધિકાર છે, એ વીશે પ્રમાણ ભરદ્વાજ સંહિતામાં ન્યાસોપદેશમાં પ્રથમા ધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशःस्त्रियश्चांतरजास्तथा ॥ सर्वएवप्रपद्येरनसर्वधातारमच्युतम् ॥

અર્થ—બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈસ્ય, શૂદ્ર, સ્ત્રીઓ, બીજા જાતી વાળા સર્વ મનુષ્યમાત્ર નારાયણના શરણાગત થવું જોઇએ.

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણે વિધિપુર્વક અગ્નિતપ્ત શંખ ચક્ર ધારણ કરવા સારૂ પ્રમાણો અથર્વણ વેદમાં બૃહદારણ્યકમાં સામવેદ બાષ્કલ સંહિતામાં યજુર્વેદ કઠ શાખામાં સુદર્શનો પનિષદમાં અઢાર પુરાણોમાં, સાત્વિક સ્મૃતિઓમાં, ભારતમાં, હરિવંશમાં અનેક પંચરાત્ર સંહિતાઓમાં ઘણા છે, પણ ગ્રંથ મોટા થઈ જાય માટે લખ્યા નથી તે તે ગ્રંથોમાં જોઈ લેજો.

પ્રશ્ન—શંખ ચક્ર ગદા પદ્મ ઈત્યાદિ મુદ્રાઓ ધાતુથી બનાવીને તે મુદ્રામાં ગોપીચંદન ચોપડીને તીલકના વચ્ચે તથા છાતીમાં તથા ભુજાઓમાં છાપા કરેછે તેને શીતલમુદ્રા કહેછે તેના શું પ્રમાણ છે તે કહો.

ઉત્તર—અનેક સાત્વિક શાસ્ત્રોમાં શીતલમુદ્રા ધારણ કરવાનાં પ્રમાણ અમને માલમ પડતા નથી. મુખમાં શ્વેત મૃત્તિકાના ઉર્ધ્વપુંડ્રજ ધારણ કરવાના પ્રમાણો અનેક છે. અને તે ઉર્ધ્વપુંડ્રના વચ્ચે શ્રી ચૂર્ણજ ધારણ કરવું જોઈએ બીજા કોઇ વસ્તુને પણ નહી ધારણ કરવું એવા પણ ઘણા પ્રમાણો છે માટે શાસ્ત્રોક્ત ઉર્ધ્વપુંડ્રજ ધારણ કરવું જોઇએ, અને ભૂજાઓમાં અગ્નિતપ્ત શંખ ચક્રજ ધારણ કરવું જોઇએ એ વીશે પ્રમાણ હારીતસ્મૃતિ બીજા અધ્યાયમાં હોમવીધી વીસ્તારથી કહીને પછી કહેલા છે કે.

श्लोकः ॥ प्राङ्मुखंतुसमासीनंशिष्यमेकाग्रचेतसं ॥
प्रतप्तचक्रशंखादिहेतिभिर्मंत्रमुच्चरन् ॥

અને પછી ૪ ચાર શ્લોકો થઆ પછી ફરી કહેલા છે કે—

श्लोकः ॥ केचित्तुशंखचक्राद्यौप्रतप्तौबाहुमूलयोः ॥
धारयंतिमहात्मानश्चक्रमेकंतुचापरे ॥

પછી શંક ચક્ર ધારણના વખાણ કરીને પછી કેછે કે—

श्लोकः ॥ तस्माच्चक्रंविधानेनतप्तंवैधारयेद्द्विजः ॥
सर्वाश्रमेषुवसतांस्त्रीणांचश्रुतिचोदनात् ॥

પછી તેજ અધ્યાયમાં પંચ સંસ્કાર રહિતના નીંદા કરેલું છે કે—

श्लोकः ॥ शंखचक्रोर्ध्वपुंड्रादिचिन्हैःप्रियतमैर्हरेः ॥
रहितःसर्वधर्मेभ्यःच्युतोनरकमाप्नुयात् ॥ इत्यादि.

આજ રીતે પદ્મપુરાણ ઊત્તરખંડમાં ૩૦ ત્રીસમાં અધ્યાયમાં—

श्लोकः ॥ अग्नितप्तेनचक्रेणब्राह्मणोबाहुमूलयोः ॥ अंकयित्वाजपन्मंत्रं संसारान्मोक्षमश्नुते ॥ सुदर्शनंधारयित्वावह्नितप्तंद्विजोत्तमः ॥ तपनीयविधानेन पंचकर्मसुयोजयेत् ॥ इत्यादि.

આ રીતે આખા અધ્યાયમાં ઘણાજ અગ્નિતપ્ત શંખ ચક્રોના વખાણ કરીને અધ્યાયના અંતમાં કહેલું છે કે—

श्लोकः ॥ तस्माच्चक्रादिहेतीनांअंकनंवैष्णवंस्मृतं ॥
चक्रादिचिन्हहीनत्वाद्वैष्णवत्वंनलभ्यते ॥

આ રીતે કહેલું છે અને અનેક શ્રુતિઓ તથા પુરાણો તથા સ્મૃતિઓ સંહિતાઓમાં અગ્નિતપ્ત શંખ ચક્ર ધારણ કરવું. અને શ્વેતમૃત્તિકાના ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું આ રીતે હોય તોજ વૈષ્ણવ. કેહેવાય અને આ પ્રમાણે શંખ ચક્ર તથા ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ ને કરે તારે કદી વૈષ્ણવ કેહવાય નહી. આ રીતે કહેલું છે માટે વેદોક્ત હોમ વિધિ સ્મૃતિઓમાં જે રીતે કહેલું છે તે પ્રમાણે વીધીપુર્વક અગ્નિતપ્ત સંખ ચક્ર, તથા ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું જોઈએ આ રીતે કર્યા વીના વૈષ્ણવત્વ પ્રાપ્ત થતી નથી. એમ અનેક પ્રમાણો કેહેછે.

પ્રશ્ન—શ્વેત મૃતિકાથી ઊર્ધ્વપુંડ્ર શી રીતે ધારણ કરવું જોઇએ.

ઉત્તર—સાત્વિક એવા ભરદ્વાજ સંહિતામાં ન્યાસોપદેશ તૃતીયાધ્યાયમાં

श्लोकः ॥ ऋजूनिस्फुटपार्श्वानिसांतरालानिविन्यसेत् ॥ ऊर्ध्वपुंड्राणि दंडाब्जमत्स्यदीपनिभानिच ॥ इत्यादि ॥ ततोदिव्यंचहारिद्रंसहेमतुलसीदलं ॥ मंत्रेणधारयेच्चूर्णंललाटेमस्तकेतथा ॥

અર્થ—શ્વેતમૃત્તિકાથી ઊર્ધ્વપુંડ્ર લલાટાદિ સ્થાનોમાં વિષ્ણુપાદાકાર ધારણ કરવું જોઇએ અને તેના પાર્શ્વ દંડાકારથી અથવા મત્સ્યાકારથી અને સીધા સુંદર કરવું જોઇએ. અને તેના મધ્ય ભાગમાં દિવ્ય હરિદ્રાચૂર્ણ એટલે શ્રીચૂર્ણ ધારણ કરવું જોઇએ બીજુ પદ્મ પુરાણ ઊત્તરખંડ ૩૧ માં અધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ श्रीरंगेवेंकटाद्रौचश्रीकूर्मेद्वारकेशुभे ॥ प्रयागेनारसिंहाद्रौवाराहेतुलसीवने ॥ गृहीत्वामृत्तिकांभक्त्याविष्णुपादजलैःसह ॥ आरभ्यनासिकामूलंललाटांतंलिखेन्मृदा ॥ समारभ्यभ्रुवोर्मध्यमंतरालंप्रकल्पयेत् ॥ अंतरालंद्व्यंगुलंस्यात्पार्श्वौवंगुलिकौस्मृतौ ॥ मृदाशुभ्रेणविलिखेत्पुंड्रंऋजुतरंशुभं ॥ इ०

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણોથી પણ એમ નિશ્ચય થયો કે શ્રી રામાનુજ સંપ્રદાય વાળા દક્ષિણ દેશના આચાર્ય પુરૂષો શ્વેત મૃત્તિકાથી જે ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરેછે તેજ ઊર્ધ્વપુંડ્ર છે બીજા નથી ભરદ્વાજ સંહિતા ન્યાસોપદેશ તૃતીયાધ્યાયમાં—

श्लोकः ॥ निर्घर्षणादिविधिवत्कृत्वाध्यायनजगद्गुरुम् ॥ आसीनोंगुलिभिर्दद्यादूर्ध्वपुंड्रानस्वयंक्रमात् ॥ ऊर्ध्वपुंड्रंललाटेतुकुर्वीतचतुरंगुलम् ॥ उदरेहृदिकंठेचदशाष्टचतुरंगुलान् ॥ दक्षिणोदरबाह्वंसेष्वेवंत्रीणीतरत्रच ॥ आद्यवत्पृष्ठतोद्वेचमूर्ध्निचैवत्रयोदश ॥ त्रिधासर्वत्रविस्तारश्चतुस्त्रिद्व्यंगुलिक्रमात् ॥ उत्तमोमध्यमोहीनःपार्श्वौवंगुलिकौस्मृतौ॥ तत्रतत्रस्मरनमंत्रानकेशवादीन्न्यसेत्क्रमात्॥

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણના અભીપ્રાય એવું છે કે પોતેજ ઊત્તમમૃતિકા લઇને વિધિ પુર્વક ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું જોઇએ અને લલાટાદિ બાર જગામાં બાર ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું જોઇએ આ શ્લોકોમાં કહ્યા પ્રમાણે ઊર્ધ્વપુંડ્રોના વિસ્તાર તથા ધારણ વિધિ આ ગ્રંથમાં નિત્યાનુષ્ટાન વિધિમાં વીસ્તારથી જોઇ લેજો. આ ઊર્ધ્વપુંડ્રના પ્રમાણ કાત્યાયનોપનિષદમાં, વરાહોપનિષદમાં, નારદોપનિષદમાં, ગોપીચંદનોપનિષદમાં, અથર્વણવેદમાં, અઢાર પુરાણોમાં, અનેક સ્મૃતિઓમાં, અનેક સહિંતાઓમાં ઘણા છે.

પ્રશ્ન—હાલ જગતમાં ઊર્ધ્વપુંડ્ર કંકુથી કેસરથી ચંદનથી કરેછે અને પટ્ટાકાર એટલે અછિદ્ર ઊર્ધ્વપુંડ્ર કરેછે તે કરવું કે નહી કરવું—

ઉત્તર—ભરદ્વાજસંહિતા ન્યાસોપદેશમાં ચતુર્થાધ્યાયમાં—

श्लोकाः ॥ नचंदनादिभिर्गंधैःकर्तव्यंनचभस्मना ॥ नमृद्भिश्चाप्रशस्ताभिरूर्ध्वपुंड्रंकदाचन ॥ तमसोभस्मरजसोगंधाःसत्वस्यमृत्तिका ॥ तस्माद्भस्मादिभिर्नेच्छेदेकांतीसिद्धिमात्मनः ॥ रौद्रव्रतादिनिरतैस्तथामोहनतांत्रिकैः ॥ शवेंधनकरीषादिभस्मभिःकर्मसाध्यते ॥ मूलजंगंधसारादिमृगनाभ्यादिजीवजं ॥ मनःशिलादिधातूत्थंत्रयंपुंड्रेमुकामिनाम्॥रजस्तमोभिभूतानांनतुमोक्षःकथंचन॥

તાત્પર્ય—આ શ્લોકોથી તાત્પર્ય એમ થાય છે કે રજોગુણી તમોગુણી લોકો અને મોહન વશીકરણાદિક કામ્યકર્મ કરનારાઓ ચંદનાદિક વસ્તુથી ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું જોઈએ પણ મુમુક્ષુ પુરૂષ જારે શ્વેતમૃત્તિકા વીના બીજા વસ્તુઓથી ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરે તારે રજોગુણી અથવા તમોગુણી થઇ જાયછે. જારે સત્વ ગુણથી રહિત થયો તારે મોક્ષોપાય પણ બરોબર નહી થાય અને ઉપાય સંપુરણ કર્યાવીના મોક્ષ નહી થાય. માટે મુમુક્ષુજન સાત્વીક શાસ્ત્રોક્ત શ્વેતમૃત્તિકાનાજ ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરવું જોઈએ બીજાથી કદી નહી કરવું જોઇએ— પદ્મ પુરાણ ઊત્તરખંડમાં ૩૧ અધ્યાયમાં—

શ્લોકઃ ॥ अच्छिद्रमूर्ध्वपुंड्रंतुयेकुर्वंतिद्विजाधमाः ॥
तेषांललाटेसततंशुनः पादोनसंशगः ॥

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે અછિદ્ર એટલે પટ્ટાકાર ઊર્ધ્વપુંડ્ર બિલકુલ નહી કરવું જોઈએ માટે પૂર્વોક્તસ છિદ્ર ઊર્ધ્વપુંડ્રજ ધારણ કરવું જોઇએ—

પ્રશ્ન—શ્વેતમૃત્તિકાથી અથવા ગમે તે ધોળી ચીજથી ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરીને તેના વચલી ભાગમાં કંકુના અથવા કેસરના અથવા ગોપીચંદનના બીંદુ એટલે ચાણલા કરે છે તેના શું આધાર છે.

ઉત્તર—વચ્ચે ચાંણલા કરવા વાસ્તે કોઈ ઠેકાણે પ્રમાણ જણાતા નથી. અને શ્વેત મૃત્તિકાથીજ ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરીને તેના વચ્ચે હરીદ્રાચૂર્ણ સૂક્ષ્મરેખાકાર કેશ પર્યંત ધારણ કરવાને વાસ્તે અનેક પ્રમાણો છે માટે શ્રીચૂર્ણ વીના બીજા કોઇ વસ્તુને ધારણ નહી કરવું જોઇએ.

પ્રશ્ન—આ પ્રમાણે પંચ સંસ્કારના વખાણ કરોછો પણ લિંગ પુરાણમાં તથા સ્કંદપુરાણમાં કહેલું છે કે શંખ ચક્રાંકિત પુરૂષ ચંડાલ જેવાછે અને શ્વેતમૃત્તિકાના ઊર્ધ્વપુંડ્ર ધારણ કરનારાને મુખ પણ નહી જોવું જોઈએ એવું કહેલુછે તેથી પંચ સંસ્કાર ઊત્તમ કેમ થયા—

ઉત્તર—વિષ્ણુધર્મોત્તર પુરાણમાં એમ કહ્યુંછે કે.

શ્લોકઃ ॥ मध्यमोराजसोधर्मस्तामसस्त्वधमःस्मृतः ॥
सात्विकस्तूत्तमोज्ञेयस्तस्मात्सात्विकमाचरेत ॥ એવુંજ ભરદ્વાજ સ્મૃતિમાં પણ કહ્યુંછે કે. **सात्विकैरेववर्तेतसात्विकोक्तंसमाचरेत् ॥**
राजसंतामसंचैवदूरतः परिवर्जयेत ॥

અર્થ—આ બે પ્રમાણોથી એમ અર્થ થાયછે કે સાત્વિક વિરૂદ્ધ જેટલાં વચનો છે તે સર્વે સાત્વિકને કોઈ દીવસ ખંડન કરી શક્તા નથી. માટે રાજસ તામસ શાસ્ત્રોના વચન દૂર ત્યાગ કરીને સાત્વિક પ્રમાણેજ ચાલવું જોઇએ. માટે સાત્વિક શાસ્ત્રોમાં કહેલા ઉર્ધ્વપુંડ્રજ ઉત્તમ છે એને કોઇ બાધ કરે એવું નથી.

પ્રશ્ન—अवश्यंपितुराचारः ॥ આ રીતે પ્રમાણ છે માટે પોતાના બાપદાદાના કરેલા ગુરૂને છોડીને બીજા ગુરૂને કેમ કરાય. અને પોતાના ગુરૂની કંઠી કેમ કાઢી નખાય તે કહો.

ઉત્તર—પદ્મપુરાણમાં ઉત્તરખંડમાં ૩૨ મા અધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ अवैष्णवोपदिष्टेनमंत्रेणनपरागतिः ॥

पुनश्चविधिनासम्यग्वैष्णवाद्ग्राहयेत्सुधीः ॥

અર્થ—સાત્વિક સંપ્રદાય નિષ્ઠ એવા શ્રી વૈષ્ણવ સદ્‌ગુરૂના પાસે વિધિ પૂર્વક મંત્રાદિક ગ્રહણ કર્યા વીના કોઇ દીવસ મોક્ષ સિદ્ધિ નથી. માટે કદી અવૈષ્ણવ એટલે સાત્વિક સંપ્રદાય રહિતના પાસે મંત્રોપદેશ થયા હોય તો પણ ફરીથી શ્રી વૈષ્ણવ સદ્‌ગુરૂના પાસે વિધિ પૂર્વક મંત્રાદિક ગ્રહણ કરવું જોઇએ.

તાત્પર્ય—આ રીતે અનેક ગ્રંથોમાં પ્રમાણો છે માટે રામાનુજ સંપ્રદાયજ ઉત્તમ છે એમ જાણ્યા પછી જરૂર તે મત વાળા ગુરૂનો આશરો કરવો-**असारमल्पसारंच सारं सारत्तरंत्यजेत ॥ भजेत्सारतमंशास्त्ररत्नाकरइवामृतं ॥** આ પ્રમાણને પણ એજ અભિપ્રાય છે. અવશ્યંપિ તુરાચારં, આ જે પ્રમાણ છે તેના પણ અર્થ એમ છે કે બીજા લૌકિક કર્મો સર્વે પોતાના વંશ પરંપરા પ્રમાણે કરવું જોઈએ. એમ જ્યારે અર્થ નહી કરીએ પીતાએ જેમ કર્યું હોય તેમજ કરવું જોઈએ. એમ અર્થ કરીએ તો ઘણું અવળું થઈ પડે અને પીતા આંધળા હોય તો પોતાની પણ આંખો ફોડી લેવી પડે.

પ્રશ્ન—મહારાજ સર્વ ધર્મ વાળા પોતપોતાના મતમાં એમજ જાણેછે કે અમારા મત જ ખરાછે અને ઉત્તમ છે ત્યારે પોતાની મત કેમ ત્યાગ કરે.

ઉત્તર—ઓ ભાઇ, માટેજ હઠ બુદ્ધિ ત્યાગ કરીને સર્વ શ્રુતિસ્મૃત્યાદિકોના રાજસ તામસ વિભાગ કરી જુવો એટલે રામાનુજ સંપ્રદાયજ સાત્વિક છે, અને ઉત્તમ છે એમ જણાશે.

પ્રશ્ન—હાલ ઘણા માણસો પંચસંસ્કાર યુક્ત થયા વીના શ્રી રામચંદ્રજી, શ્રી કૃષ્ણજી, નરસિંહજી, ઈત્યાદિ નારાયણના સ્વરૂપોની ભક્તિ કરેછે. તેથી મોક્ષ થતી નથી કે શું તે કહો.

ઉત્તર—અહો એવા શ્રીમંનારાયણના ભક્તિ અત્યંત જે કરેછે, તે પુરૂષોના નામ લીધાથી પણ બીજાનાં પાપ જાયછે, ને તેમને સદ્‌ગતિ કેમ નથી. જરૂર થાયછે પણ ભજનના પ્રતાપથી બીજા જન્મમાં. શ્રી વૈષ્ણવ એટલે પંચસંસ્કાર યુક્ત થઇને મોક્ષ પ્રતિ પધારેછે. આ વીશે ઘણા પ્રમાણો ભરેલા છે.

પ્રશ્ન—પંચસંસ્કાર થયા વીના જ્યારે મોક્ષ નથી ત્યારે તુલસીદાસજી, સુરદાસજી, કબીરદાસજી, નરસીમેહેતાજી, ઈત્યાદિ. મહાપુરૂષોને પંચસંસ્કાર વીના પણ મોક્ષ થયુંછે તે કેમ થયું.

ઉત્તર—આ સત્પુરૂષો પુર્વ જન્મના યોગી એટલે અષ્ટાંગયોગાભ્યાસ કરેલા હતા માટે તેમને પંચસંસ્કાર વીના પણ મોક્ષ થયા. આ સર્વ હકીકતના ખુલાસો શ્રી રહસ્ય ત્રયસારમાં છે. આ પંચસંસ્કાર એકજવાર થવું જોઇએ. અનેકવાર નહીં થવું જોઈએ. કદી વીધીપૂર્વક વેદોક્ત હોમાદિક કર્યા વીના પંચસંસ્કાર યુક્ત પોતે થએલા હોય ત્યારે ફરીથી વીધીપૂર્વક શંખ ચક્રાદીક લેવું જોઇએ. પણ વીધીપુર્વક થએલા હોય તો ફરીથી નહી થવું જોઇએ. આ વીશે પ્રમાણ ઘણા છે.

॥ अवैष्णवत्वेप्रत्यवायः ॥

પ્રશ્ન—શ્રી વૈષ્ણવ નહી થાય તો શું હરકત છે.

उत्तर—हारीतस्मृतिमां, द्वितीयाध्यायमां, अचक्रधारिणोविप्राःसर्वध र्मेषुगर्हिताः ॥ अवैष्णवत्वमापन्नानरकंयांतिनिश्चयं ॥ चक्रादिचिन्हरहितंप्राकृ तंकलुषान्वितं ॥ अवैष्णवंतुतंदूरातश्वपाकमिवसस्रजेत ॥ तस्माच्चक्रंविधानेनत प्तंवैधारयेद्विजः शंखचक्रोर्ध्वपुंड्रादिचिन्हैःप्रियतमैर्हरेः । रहितःसर्वधर्मेभ्यः च्यु तोनरकमाप्नुयात् ॥ श्राद्धोहोमस्तथादानंस्वाध्यायःपितृतर्पणम् ॥ भस्मीभवतित त्सर्वमूर्ध्वपुंड्रंविनाकृतं । પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડ ૩૦ અધ્યાયમાં अधृत्वातावधिनाचक्रंब्राह्म णः पतितोभवेत् ॥ विष्णुचक्रविहीनंतु प्रयत्नेनविवर्जयेत ॥ ઇત્યાદિ અનેક ગ્રંથોમાં હજારો પ્રમાણ છે. માટે પંચ સંસ્કારયુક્ત નહિ થવાથી ઘણાજ દોષ છે, માટે જરૂર પંચ-સંસ્કાર સારા ગુરૂના પાસે કરાવવું જોઇએ.

॥ आचार्यलक्षणम् ॥

પ્રશ્ન—ગુરૂના લક્ષણ શું છે કેવા હોય તો ગુરૂ કરવા તે કહો.

ઉત્તર—પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડમાં ૩૨ મા અધ્યાયમાં એમ કહ્યુંછે કે.

श्लोकः ॥ न्यासेवाप्यर्चनेवापिमंत्रमेकांतिनःश्रयेत ॥ अवैष्णवोपदि ष्टेनमंत्रेणनपरागतिः ॥ सहस्रशाखाध्यायीचसर्वयज्ञेषुदीक्षितः ॥ कुलेमहति जातोपिनगुरुःस्यादवैष्णवः ॥

અર્થ—મોક્ષ વાસ્તે અથવા બીજા કોઈ પુન્ય વાસ્તે મંત્રોપદેશ લેવો હોય તો એ-કાંતી એટલે શ્રી વૈષ્ણવ પુરૂષ પાસેજ લેવું જોઇએ. ઘણા વીદ્વાન હોય અને ઘણા ઉંચા કુળવાળા હોય તોપણ અવૈષ્ણવ કોઇ દીવસ પણ ગુરૂ થઇ શકતો નથી. માટે શ્રી વૈષ્ણવ પાસેજ ઉપદેશ લેવું જોઇએ.

પ્રશ્ન—વૈષ્ણવને ગુરૂ કરવા જોઈએ ખરા પણ વીષ્ણુની ભક્તિ કરે તેને વૈષ્ણવ જા-ણવા કે પંચસંસ્કાર યુક્ત હોય તો વૈષ્ણવ જાણવું તે કહો.

ઉત્તર—હારીતસ્મૃતિમાં દ્વીતીયાધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ अचक्रधारिणोविप्राः सर्वधर्मेषुगर्हिताः ॥
अवैष्णवत्वमापन्नानरकंयांतिनिश्चयं ॥ इत्यादि ॥

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણુથી એમ નિશ્ચય થાયછે કે પંચસંસ્કાર યુક્ત જે છે તેજ વૈષ્ણવ છે. બીજા વીષ્ણુના ભક્તિ કર્યાથી વિષ્ણુ ભક્ત કહેવાય છે ખરા પણ વૈષ્ણવ સંજ્ઞા નથી આવતી. માટે પંચસંસ્કાર યુક્ત એવા શ્રી વૈષ્ણવ પાસે પંચસંસ્કાર ગ્રહણ કરવું.

પ્રશ્ન—કદી ભુલથી કે અજ્ઞાનથી અવૈષ્ણવના પાસે મંત્ર ઉપદેશ થયા હોય તો શું કરવું.

ઉત્તર—પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડમાં ૩૨ મા અધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ अवैष्णवोपादिष्टेनमंत्रेणनपरागतिः ॥
पुनश्चविधिनासम्यग्वैष्णवाद्ग्राहयेत्सुधीः ॥

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણથી એમ નિશ્ચય થાયછે કે અવૈષ્ણવના પાસે મંત્ર ઉપદેશ થયા હોય તો પણ શ્રી વૈષ્ણવના પાસે વિધિપૂર્વક પંચસંસ્કાર ગ્રહણ કરવું.

પ્રશ્ન—વૈષ્ણવ લોકોમાં પણ કેવા હોય તો ગુરૂ કરવું જોઇએ.

ઉત્તર—ભરદ્વાજ સંહિતા ન્યાસોપદેશ પ્રથમાધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ सप्तपूरुषविज्ञेयसंततैकांतनिर्मले ॥ कुलेजातोगुणैर्युक्तोविप्र श्रेष्ठतमोगुरुः ॥ नजातुमंत्रदानारीनशूद्रोनांतरोद्भवः ॥

અર્થ—પોતાના પિતૃપિતામહ પ્રપિતામહ આદી સાત પીંડીવાળા પણ શ્રી વૈષ્ણવ પરમૈ કાંતી થએલા જોઇએ. એવા સાત પીંડીના શ્રી વૈષ્ણવ એવા સત્કુલમાં પોતે ઉત્પન્ન થયેલા જોઈએ. અને ઉત્તમ બ્રાહ્મણ જાતી વાળા અને ગુરૂના જે ગુણો જોઇએ તે ગુણોથી પરિપુર્ણ જે મહાત્મા છે તેજ ગુરૂ કરવા લાયક છે અને કદી પણ ક્ષત્રિય તથા વૈસ્ય તથા શુદ્ર તથા સ્ત્રીઓ તથા ઇતિર વર્ણ વાળાને મંત્રોપદેશ કરવાનો અધિકાર નથી.

તાત્પર્ય—આવા પ્રમાણો અનેક છતા પણ સ્ત્રી શુદ્રાદિકો પાસે ઘણા લોકો મંત્રોપદેશ લેછે તે ઘણુજ નારાયણના માયાના જોર જાણવું જોઈએ આવા ગુરૂના લક્ષણો અનેક સ્મૃતિ સંહિતામાં છે તે સર્વે સંગ્રહ કરીને પૂર્વાચાર્યોએ શ્લોક બનાવ્યાછે તે આ નીચે લખ્યાછે તેના અર્થ જાણવાથી માલમ પડશે.

श्लोकः ॥ सिद्धंसत्संप्रदायेस्थिरधियमनघंश्रोत्रियंब्रह्मनिष्ठंसत्वस्थंसत्यवाचंसमयनियतयासाधुवृत्यासमेतं ॥ डंभासूयादिमुक्तंजितविषयगणंदीर्घबंधुंदयालुंस्खलितेशासितारंस्वपरहितपरंदेशिकंभूष्णुरीप्सेत ॥ इतिन्यासविंशतौश्लोकः

બીજુ રામાનુજસ્વામીએ ૭૪ ચોવોતિર આચાર્યોને ગુરૂ પદવી આપેલાછે માટે રામાનુજસ્વામીજીના આજ્ઞા પ્રમાણે આ ચોવોતિર આચાર્ય પુરૂષોમાં કોઈ સારા ગુણવાનને ગુરૂ કરવું જોઇએ અને વંશપરંપરાથી જેમને ગુરૂ પદવીછે તેમના પાસેજ શિષ્ય થવું જોઈએ બીજાના પાસે નહીં થવું જોઇએ.

॥ शिष्य लक्षणम् ॥

પ્રશ્ન—શિષ્યના લક્ષણ કેવા જોઇએ તે કહો.

ઉત્તર—શિષ્ય થવા સારૂ બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈસ્ય શુદ્રો વીગેરે અનેક જાત તથા સ્ત્રીઓ સર્વેને પણ અધિકાર છે અને ગુરૂના વીશે તનમન ધન પણ અર્પણ કરીને અત્યંત ભક્તિ કરવું જોઇએ આ વિશે પ્રમાણ ભરદ્વાજ સંહિતા ન્યાસોપદેશમાં પ્રથમાધ્યાયમાં—

श्लोकः ॥ शान्तोनम्रगुःश्रद्धावान्गुर्वर्थात्मीयवृत्तिकः ॥
शुचिःप्रियहितोदांतः शिष्यश्चोपरतःसुधीः ॥ इत्यादि ॥

તાત્પર્ય—આવા અનેક પ્રમાણો છે માટે ગુરૂના આધીન થઇને રેહેવું એ શીષ્યના લક્ષણ છે આવા શીષ્યના લક્ષણ પણ પૂર્વાચાર્યોએકહેલા છે કે—

श्लोकः ॥ सद्बुद्धिःसाधुसेवीसमुचितचरितस्तत्त्वबोधाभिलाषीशुश्रूषुस्त्यक्तमानःप्रणिपतनपरः प्रश्नकालप्रतीक्षः ॥ शांतोदांतोनम्रगुःशरणमुपगतःशास्त्रविश्वासशालीशिष्यः प्राप्तःपरीक्षांकृतविदभिमतंतत्त्वतः शिक्षणीयः ॥ इति न्यासविंसतौश्लोकः ॥

બીજુ શીષ્ય લોકો ગુરૂના શેવા તથા પુજા વીગરે જે કરેછે તે બધા શિષ્યના ધર્મ છે. પણ ગુરૂને પ્રત્યુપકાર નથી. આવી શેવા નહી કરે તો શિષ્યના સ્વરૂપ હાની છે આવા ગુરૂના કૃત્ય તથા શિષ્યના કૃત્ય વિશેષથી જાણવું હોય તો મંત્રાર્થ રૂપ **श्रीमद्रहस्यत्रयसार** સાંભળવાથી માલમ પડશે બીજુ ભરદ્વાજ સંહિતામાં ચતુર્થાધ્યાયમાં—

श्लोकः ॥ गुरोरपन्हवात्त्यागात्साम्याद्विस्मरणादपि ॥
लोभमोहादिभिश्चान्यैरपचारैर्विनश्यति ॥ इत्यादि.

અર્થ—આવા ગુરૂની નિંદા કર્યાથી તથા ત્યાગ કર્યાથી તથા ગુરૂ તથા હું બન્ને પણ સમાન છીએ. એવા સામ્ય બુદ્ધિ રાખ્યાથી તથા લોભથી કે મોહથી ગુરૂને ભુલી ગયાથી બીજા ગમે તે અપરાધ કર્યાથી શિષ્યને દુર્ગતી થાય છે.

તાત્પર્ય—માટે ગુરૂના અપરાધ કદી નહી કરવું. કદી ગુરૂ ક્રોધ પામી ગયા ત્યારે સારા વચનોથી સમઝાવીને કોપ શાંતી કરવું અને કદી અપરાધ થઈ ગયા ત્યારે તેમના ચરણારવીંદમાં પડીને ક્ષમા કરાવવું જોઇએ. આ સર્વ વીશે ખુલાસો **श्रीरहस्यत्रयसार** શ્રવણ કરવાથી માલુમ પડશે—

બીજુ ભરદ્વાજ સંહિતા ન્યાસોપદેશ તૃતીયાધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ गुरोश्चपत्नीपुत्रादिष्वन्येष्वप्यमलात्मसु ॥
कुर्यादाचार्यवद्वृत्तितत्रतत्रव्यवस्थया ॥

અર્થ—ગુરૂના પત્ની, પુત્ર, પૌત્રાદીક, ભાઇ, અને ગુરૂના અત્યંત પ્રીતિ પાત્ર કોઈ-પણ ભાગવત હોય તેમના વીશે પણ વ્યવસ્થા પ્રમાણે ગુરૂની સરખી ભક્તિ કરવી જોઈએ.

તાત્પર્ય—એમ અનેક પ્રમાણો છે માટે ગુરૂના પ્રીતીપાત્ર એવા સત્પુરૂષોને ગુરૂ જેવા જાણવા જોઇએ.

ગુરૂની નીંદા કરવું અને તીરસ્કાર કરવું એજ અપરાધ નથી પણ ગુરૂના વીશે તથા ભાગવતોના વીશે કપટ બુદ્ધિ રાખવું અને તેમના આજ્ઞાને અનાદર કરવું ઈત્યાદી ગમે તે કરે તો પણ અપરાધ કેહવાય છે—

આવા અપરાધ રહીત શીષ્યને ગુરૂએ તત્વત્રય ઊપદેશ કરવું જોઈએ.

॥ तत्वत्रयम् ॥

પ્રશ્ન—તત્વત્રય એટલે શું.

ઉત્તર—અનેક શ્રુતિસ્મૃતિ આદિ પ્રમાણોથી નીશ્ચય થયેલા ઇશ્વર તથા જીવ તથા અચેતન આ ત્રણને તત્વત્રય કહેછે

પ્રશ્ન—કેટલાક લોક એમ કહેછે કે પરબ્રહ્મ એકજછે અને અન્ના નથી જગત ભાસે છે તે શુ કહો.

ઉત્તર—બીજા મત વાળા ગમે તે રીતે કહો તે અમને કાંઇ ગરજ નથી પણ અનેક ઉપનિષદોમાં ભેદશ્રુતિ અભેદશ્રુતિ અંતર્યામિશ્રુતિ આ ત્રીણ પ્રકાર છે. આ ત્રીણો પ્રકારના એક અર્થ કરવાથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ત્રીણતત્વ ખરા છે આ વીશે શાસ્ત્રાર્થ જાણવું હોય તો **श्रीभाष्य—श्रीरहस्यत्रयसार** જાણવાથી સકલ સંદેહ નીવારણ થશે ઇશ્વર શ્રીમન્નારાયણ છે એ એકજ છે જ્ઞાનશક્તિઆદિ અનેક ગુણો તેમના વીશે રહેલા છે માટે સગુણ બ્રંહ્મ કહેછે લોભ મોહાદિક દુર્ગુણ તેમના વીશે નથી. માટે નિર્ગુણ બ્રંહ્મ કહેવાય છે ભક્ત લોકોને સુખ આપવા દિવ્ય સ્વરૂપ ધારણ કરેલા છે માટે સાકાર કેહેવાય છે અને સર્વ વ્યાપી છે માટે નિરાકાર પણ કહેવાયછે. જીવ અનેક અને અસંખ્યાક છે અને અણુ સ્વરૂપ અને સદા ઇશ્વરાધીન છે તેમના દાસ છે અવસ્થા ભેદથી બદ્ધ મુક્ત નિત્ય એ રીતે ત્રીણ પ્રકાર છે બ્રહ્માઆદી તૃણ પર્યંત જે જીવ માયામાં છે તે બદ્ધ છે ઇશ્વરના કૃપાથી જેમને મોક્ષ થઈ ગયા તે મુક્ત કહેવાય છે જેમને કોઈ દીવસ પણ સંસારનાસ્પર્શ નથી. એવા શેષ ગરૂડાદીક નિત્ય કહેવાય છે.

અચેતન તત્વ જે છે તે ધર્મભૂત જ્ઞાન, શુદ્ધસત્વ, કાલ, ત્રિગુણ એ રીતે ચાર પ્રકાર છે આ વીશે સાધારણ રીતે જાણવું હોય તો તત્વાદર્શ જોજો વીશેષથી જાણવું હોય તો રહસ્યત્રયસારમાંથી જાણજો.

પ્રશ્ન—ઈશ્વર શ્રીમન્નારાયણ છે એમ કહોછો પણ નારાયણ રામકૃષ્ણાદિ અવતાર લઇને ઘણાવાર મહાદેવની પૂજા કરેલી છે અને વરદાન પણ લીધેલા છે એમ અનેક ગ્રંથોમાં કેહેછે ત્યારે નારાયણ ઈશ્વર કેમ થયા મહાદેવજ ઇશ્વર થવું જોઇએ.

ઉત્તર—પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડ ૪૦ મા અધ્યાયમાં.

श्लोकः ॥ अहमप्यवतारेषुत्वांचरुद्रमहाबलः ॥
तामसानांमोहनायपूजयामियुगेयुगे ॥ इत्यादि.

અર્થ—નારાયણ મહાદેવને કહેછે કે હું પણ અનેક અવતાર લઇને તમારી પુજા કરીશ અને તમારાથી વરદાન લઇશ.

બીજુ સાત્વિક એવા વરાહપુરાણ ઉત્તરખંડમાં પણ મહાદેવને હરિ કહેછે કે.

श्लोकः ॥ देवकार्यनिमित्तेषुमानुषत्वमुपागतः ॥
त्वामेवाराधयिष्यामित्वंचमेवरदोभव ॥ इत्यादि.

તાત્પર્ય—આ શ્લોકનો પણ એજ અર્થછે માટે રામચંદ્રાદીક અવતાર લઇને જે પૂજા

મહાદેવની કરીછે તે પોતાના વરદાન સફલ કરવા સારૂજ છે. પણ ઇશ્વર જાણીને પૂજા નથી કરી માટે નારાયણુજ મોક્ષ આપનાર છે.

પ્રશ્ન—મહાદેવાદીક પણ મોક્ષ આપેછે એવું ઘણા પુરાણોમાં છે તે શું ખોટુંછે.

ઉત્તર—ખોટું નથી સત્યછે પણ નારાયણ વીના બીજા દેવ બધા પણ સદ્દગુરૂ જે રીતે જ્ઞાન આપીને મોક્ષ અપાવે છે એ રીતે સારા જન્મ આપી જ્ઞાન આપેછે એટલે નારાયણુને મોક્ષ આપવુંજ પડે આ વીશે પ્રમાણ ભરદ્વાજ સંહિતામાં પરિશિષ્ટમાં પ્રથમાધ્યાયમાં.

શ્લોકઃ ॥ त्रिभिःप्रजापतेर्भक्तःसप्तभिःशंकरस्यच ॥
विंशत्यांग्नींद्रसूर्यादेर्जन्मभिर्वैष्णवोभवेत् ॥

અર્થ—ત્રીણ જન્મ બ્રહ્માના ભક્તિ કર્યાથી અથવા સાત જન્મ મહાદેવના ભક્તિ કર્યાથી અથવા વીસ જન્મ સુધી અગ્નિ કે ઇંદ્ર કે સૂર્ય ઈત્યાદિ દેવતાઓના ભક્તિ કર્યાથી, શ્રી વૈષ્ણવતા તે જીવને પ્રાપ્ત થાયછે.

તાત્પર્ય—આ રીતે અનેક પ્રમાણો છે માટે નારાયણજ મોક્ષદાતા છે. અને ધર્મ, અર્થ, કામ, આ ત્રીણુને નારાયણ પોતે પણ આપેછે. અને બીજા દેવતાઓ પાસે પણ અપાવેછે. આ વાત ગીતાજીમાં ખુલાસાથી કહેલી છે નારાયણજ પરમાત્મા છે અને મોક્ષદાતા છે એ સર્વ ખુલાસો **શ્રીભાષ્ય** આદિ ગ્રંથોમાં છે આ રીતે તત્વત્રય જાણીને અર્થ પંચક પણ જાણવું જોઇએ.

॥ अर्थ पंचकविवरणम् ॥

પ્રશ્ન—અર્થ પંચક એટલે શું ?

उत्तर ॥ श्लोकः ॥ प्राप्यस्यब्रह्मणोरूपंप्राप्तुश्चप्रत्यगात्मनः । प्राप्त्युपायं फलंचैवतथाप्राप्तिविरोधिच ॥ वदंतिसकलावेदाःसेतिहासपुराणकाः ॥ આ રીતે અનેક પ્રમાણો છે માટે પરમાત્મા શ્રીમન્નારાયણુના સ્વરૂપ ૧ જીવના સ્વરૂપ ૨ મોક્ષના ઉપાય ૩ મોક્ષરૂપ ફલ. ૪ મોક્ષવિરોધિ. ૫ આ પાંચ ને બરોબર જાણવું જોઈએ. તેમાં નારાયણુના તથા જીવના સ્વરૂપો થોડા થોડા પાછલ કહી બતાવ્યા છે. મોક્ષોપાય આગળ કહીશુ. મોક્ષરૂપ ફલ એટલે માયાથી બાહર જે પરમપદનામક વૈકુંઠ દિવ્યપુરી છે તેમાં પરિવાર યુક્ત શ્રીમન્નારયણુના અત્યંત સેવા કરવું એજ મુખ્ય ફળછે. મોક્ષવિરોધિ એટલે અનાદિ કાલથી દુઃખ આપનાર એવું પોતાના અકૃત્યકરણ કૃત્યાકરણાત્મક પાપ એજ મુખ્ય વિરોધી છે.

॥ मुख्यमोक्षोपायकथनम् ॥

પ્રશ્ન—મોક્ષોપાય શુંછે તેના લક્ષણ કહો.

उत्तर—મોક્ષના ઉપાય **कर्मयोग. १ ज्ञानयोग. २ भक्तियोग. ३ प्रपत्तियोग. ४** આ રીતે ચારછે તેમાં કર્મયોગ જ્ઞાનયોગ બંધે પણ ભક્તિ યોગને ઉત્પન્ન કરાવીને મોક્ષ અપાવે છે અને ભક્તિયોગ પોતેજ મોક્ષ આપેછે. આ ભક્તિયોગને અષ્ટાંયોગ કહેછે ને યોગાભ્યાસ પણ કહેછે આ ભક્તિયોગ કરવા સારૂ બ્રાહ્મણ તથા ક્ષત્રિય તથા વૈશ્ય આ ત્રીણનેજ અધિકાર છે. સ્ત્રી શૂદ્રાદીકોને નથી. અને ઘણા કઠીણ છે અનેક જન્મમાં મોક્ષ

આપનાર છે. અને આ કલીયુગમાં તેવા યોગાભ્યાસ કરનાર સ્થીર બુદ્ધિ વાળા મનુષ્ય પણ થવું કઠીન છે, એમ જાણીનેજ રામાનુજ સ્વામી આદી પૂર્વાચાર્યો તથા આલ્વારો સકલ શ્રુતિસ્મૃતિ પંચરાત્રાદી શાસ્ત્રોમાં સિદ્ધ થએલા **प्रपत्तियोग** ને પોતે પણ કર્યા અને બીજાથી કરાવ્યા અને સકલ જીવમાત્ર ઊદ્ધાર થાવો એમ જાણીને આ પ્રપત્તિ યોગ વીશે અનેક શ્રુતિસ્મૃતિ પ્રમાણ સહિત ગ્રંથો બનાવ્યા છે.

આ પ્રપત્તિ યોગને શરણાગતિ ભરન્યાસ, ભરાર્પણ, ન્યાસ, પ્રપત્તિ એ રીતે ઘણા નામછે. આ પ્રપત્તિયોગ કરવા સારૂ સર્વને અધિકાર છે ચાર વર્ણ તથા સ્ત્રીઓ તથા નીચવર્ણ સર્વ જીવમાત્રને અધિકાર છે પોતે ઘણા જ્ઞાનવાન હોય અને અત્યંત વૈરાગ્ય અને સર્વ શાસ્ત્રને જાણનારા હોય તોજ પોતે આ પ્રપત્તિયોગ કરી શકેછે કાંઈ થોડા જ્ઞાન વૈરાગ્યોમાં કસર હોય તો પોતાનાથી નહી થાય. માટે આપડા જેવા જ્ઞાન વૈરાગ્યોથી રહીત એવા શ્રી વૈષ્ણવ પુરૂષો પોતાના ગુરૂ પાસે પ્રાર્થના કરવું જોઇએ કે સ્વામીજી મારા વાસ્તે આપજ પ્રપત્તિ યોગ કરીને મને સંસારમાંથી તારો એવી રીતે શીષ્યના પ્રાર્થના શ્રવણ કરીને ગુરૂએ સીષ્યના વાસ્તે પ્રપત્તિ યોગ કરેછે ત્યારે શીષ્યને મોક્ષ થાયછે નહી તો કદી મોક્ષ નહી થાય આ વીશે પ્રમાણ વરાહપુરાણમાં ઉત્તરખંડમાં.

श्लोकः ॥ भक्त्यापरमयावापिप्रपत्त्यावामहामते प्राप्योहं ॥
नान्यथाप्राप्योममकैंकर्यलिप्सुभिः ॥

અર્થ—હે પૃથ્વિ ભક્તિયોગ અથવા પ્રપત્તિયોગ આ બેમાંથી એક ઉપાય કર્યાવીના હું બીલકુલ મોક્ષ આપતો નથી.

તાત્પર્ય—આ રીતે શ્રુતિસ્મૃત્યાદિકોમાં હજારો પ્રમાણ છે માટે ભક્તિયોગ કરવાને આપણામાં શક્તિ નથી. માટેજ ગુરૂના પાસે જઇને ઘણા પ્રકારના પ્રાર્થના કરીને જરૂર ભરન્યાસ એટલે પ્રપત્તિયોગ અનુષ્ઠાન કરીને પોતે નિર્ભય થઇને ભગવદ્ભાગવતાચાર્યના સેવા કરતા રેહેવું જોઇએ. આ પ્રપત્તિયોગ ઘણા સુલભ છે અને ઘણા પ્રભાવવાળા છે સર્વને પણ અધિકાર છે માટે જરૂર પ્રપત્તિ કરવું જોઇએ. આ પ્રપત્તિયોગ આ શરીરાંતમાંજ મોક્ષ જરૂર આપેછે. આ પ્રપત્તિના પ્રભાવ તથા લક્ષણ શ્રી રહસ્ય ત્રયસાર શ્રવણ કરવાથી ખુલાસાથી માલમ પડશે.

પ્રશ્ન—જ્યારે ગુરૂ નહી હોય ત્યારે શી રીતે કરવું.

ઉત્તર—જ્યારે ગુરૂને ફુરસદ નહી હોય અથવા શક્તિ નહી હોય અથવા દૂરદેશમાં હોય કે પરંપદ પામ્યાં હોય ત્યારે ગુરૂના પણ ગુરૂ પાસે અથવા ગુરૂના પુત્રપૌત્રાદીક પાસે પ્રપત્તિ યોગના અનુષ્ઠાન કરવું જોઇએ.

જ્યારે પોતે વૃદ્ધ થાય ત્યારે આ પ્રપત્તિયોગ કરવું. એવું કાંઈ નથી. પોતે વૈષ્ણવ થયા પછી મરણ થતા સુધી ગમેત્યારે થાવો હરકત નથી. અને પોતાના આયુર્દાય પોતાને કે બીજાને ખબર રેહેતી નથી. ક્ષણમાં મૃત્યુ પામી જાય. માટે જ્યારે પ્રપત્તિના પ્રભાવ જાણે ત્યારેજ તરત ગુરૂના પાસે પ્રાર્થના કરીને પ્રપત્તિ અનુષ્ઠાન કરવું જોઇએ. પણ પ્રપત્તિના સ્વરૂપ તથા અંગ સર્વે પેહેલવેલુ જાણીને પછી પ્રપત્તિ કરવું જોઈએ. આ પ્રપત્તિ ઘણાજ સુલભ છે અને ઘણા પ્રભાવ વાળાછે તરત મોક્ષ આપેછે.

પ્રશ્ન—જીવન્મુક્તિ કહેછે તે શી રીતે પ્રાપ્ત થાય.

ઉત્તર—આ માયામાં છતાં કોઇ દીવસ પણ મુક્તિ નહી થાય. જ્યારે શરીર નાશ પામીને માયાના આવરણુથી બાહેર પરમપદમાં જાય ત્યારેજ મોક્ષ થાય છે. હું જ બ્રહ્મ છું એવા જ્ઞાનથી જ્યારે જીવન્મુક્ત થાય ત્યારે સર્વ પણ મુક્ત થઈ જવાને કાંઈ હરકતજ નહી રહે માટે કદી જીવન્મુક્તિ થતી નથી શરીરાંત પછીજ મુક્તિ થાયછે.

પ્રશ્ન—પ્રપત્તિયોગ વિના જ્યારે મોક્ષ નહી થાય ત્યારે પંચસંસ્કાર શાવાસ્તે ગ્રહણ કરવું જોઇએ.

ઉત્તર—પંચસંસ્કાર યુક્ત થઇનેજ પ્રપત્તિ યોગના અનુષ્ઠાન કરવું જોઇએ એવું અનેક સંહિતા તથા પુરાણ તથા સ્મૃતિઓમાં પ્રમાણો છે માટે પોતે પંચસંસ્કાર યુક્ત શ્રી વૈષ્ણવ થઈનેજ પ્રપત્તિ યોગના અનુષ્ઠાન કરવું જોઈએ જે શ્રી વૈષ્ણવ લોકો જાણી જોઇને પણ આ પ્રપત્તિ યોગના અનુષ્ઠાન કરતા નથી તેઓ પણ અત્યંત નારાયણ કૃપાથી દૂર છે એમ જાણવું જોઇએ આ રીતે પ્રપત્તિયોગ અનુષ્ઠાન કરેલા જે પુરૂષ છે તેમને ભાગવત એકાંતી પરમૈકાંતી પ્રપન્ન ઇત્યાદિ નામ છે.

॥ श्रीवैष्णवधर्मविवरणम् ॥

પ્રશ્ન—આવા પંચસ્કાર યુક્ત પુરૂષ જે છે તે પ્રપત્તિયોગ અનુષ્ઠાન કર્યા પછી અને તેથી પહેલા પોતાના દેહાંત સુધી શી રીતે ચાલવું જોઇએ.

ઉત્તર—સાત્વિકશાસ્ત્રોમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મ જે રીતે છે તે પ્રમાણે ધર્મ પાળવું જોઈએ અને નારાયણને અને તેમના દાસ એવા શ્રી વૈષ્ણવ લોકોનેજ અત્યંત ભક્તી પુર્વક પૂજા વીગેરે કરવી જોઇએ બીજા દેવતાની ભક્તિ કદી નહી કરવી જોઇએ જ્યારે અનેક દેવતાઓને પૂજા કરે અને ભક્તિ કરે ત્યારે તે પુરૂષ સાત્વિક નથિ થતો રાજસી થાયછે જ્યારે રાજસી થાય તારે મોક્ષ પણ નહી થાય આ વીશે પ્રમાણ ભરદ્વાજ સંહિતામાં પરિશિષ્ટ પ્રકરણમાં પ્રથમાધ્યાયમાં—

श्लोकः ॥ नारायणैकनिष्ठायेसात्विकास्तान्निबोधत ॥ पुरुषाराजसा ज्ञेयानानादैवतयाजिनः॥ बाह्यानिर्देवताश्चैवतामसाःपरिकीर्तिताः॥ रजस्तमो भिभूतानांनतुमोक्षःकथंचन ॥ इत्यादि.

અર્થ—નારાયણના એકનાજ ભક્તિ કરનારા જે છે તે સાત્વિક છે અનેક દેવતાઓને જે પૂજા કરેછે તે રાજસીછે નાસ્તિક લોકો એટલે શાસ્ત્રને ખોટા માનનારા જે છે તે તમો ગુણી છે. રજો ગુણી તથા તમો ગુણીઓને કદી મોક્ષ નથી.

તાત્પર્ય—આ રીતે ઘણા પ્રમાણો છે માટે નારાયણના એકનાજ ભક્તિ કરવું જોઇએ અને પૂજા તથા દર્શન વ્રતાદીક નારાયણનાજ કરવું જોઇએ ગીતાજીમાં પણ ઘણા જગામાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કહ્યા છે કે અનન્ય થઇને રેહેવું જોઈએ એટલે અમને એકનેજ જાણીને મારીજ ભક્તિ કરવી જોઇએ.

પ્રશ્ન—લક્ષ્મી નારાયણના એકનાજ ભક્તિ કરવી જોઇએ ત્યારે રામકૃષ્ણ નરહરિ ઇત્યાદિકને નહી માનવું કે શું.

ઉત્તર—નારાયણ જે છે તે જગત્કલ્યાણાર્થે અનેક સ્વરૂપો ધારણ કરેછે સર્વ સ્વરૂપો

માં પણ સર્વ શક્તિઓ છે માટે જેટલા ભગવાનના અવતારોછે તેમને સર્વને પણ અવશ્ય પૂજનાદિક કરવુંજ જોઇએ સર્વ મુર્તીઓ પણ એકજ છે અને એવા નારાયણના અવતારો વીના બીજા દેવનાઓના પૂજા વીગરે શ્રી વૈષ્ણવે નહી કરવું જોઈએ કદી અજ્ઞાનથી કે ભુલથી નારાયણ વીના બીજા દેવતાઓના પૂજનાદીક કરે ત્યારે પોતાના ગુરૂને પુછીને તેમના આજ્ઞા પ્રમાણે પ્રાયશ્ચીત્ત કરવું જોઇએ.

બીજુ નારાયણના દાસ એવા શ્રી વૈષ્ણવ ભાગવત લોકોના પણ અત્યંત સેવા કરવું જોઇએ અને ગુરૂને સર્વ કરતા વીશેષ શેવા કરવું જોઈએ નારાયણના સેવા વીગરે બરોબર રીતે નહી થાય તો પણ હરકત નથી પણ ભાગવત લોકો એટલે શ્રી વૈષ્ણવ લોકોના અત્યંત સેવા કર્યા વીના નારાયણના કૃપા પ્રાપ્ત નૈ થાય એ વીશે પ્રમાણ ભરદ્વાજ સંહિતામાં ન્યાસોપદેશ તૃતીયાધ્યાયમાં—

શ્લોકઃ ॥ अथस्वकर्मनिरतःप्राज्ञोभक्तःसुलक्षणः ॥
सत्सेवाभिरतोह्येवप्रपन्नःसिद्धिमाप्नुयात् ॥ इत्यादि.

અર્થ—વર્ણાશ્રમ ધર્મ પ્રમાણે ચાલનારા અને શ્રીવૈષ્ણવ એવા પ્રપન્ન જે છે તે ભગવાન તથા ભાગવત તથા ગુરૂ એમના સેવા કરે ત્યારેજ સંપુર્ણ ભગવાનના કૃપા તેમને પ્રાપ્ત થાય.

તાત્પર્ય—આ રીતે હજારો પ્રમાણો છે માટે ભગવદ્ભાગવતાચાર્યના કૈંકર્ય એટલે સેવા કરવું જોઈએ આ રીતે પદ્મ પુરાણ ઊતરખંડમાં પણ

શ્લોકઃ ॥ आराधनानांसर्वेषांविष्णोराराधनंपरं ॥ तस्मात्परतरंदेवितदीयाराधनंपरं ॥ ઈત્યાદિ પ્રમાણોના એજ અર્થ છે.

પ્રશ્ન—મનુષ્ય એવા શ્રીવૈષ્ણવ લોકોને શેવા કરવાના પ્રમાણોછે અને એજ પ્રમાણે બ્રંહ્મા મહાદેવાદીક દેવતાઓ પણ નારાયણના દાસ છે. એવા પ્રમાણોછે એમ છતા બ્રંહ્માદી દેવ પણ શ્રી વૈષ્ણવો અને નારાયણના દાસ છે એમ જાણીને તેમના સેવા વીગરે કરીએ તો શી હરકત છે—

ઉત્તર—અનેક ગ્રંથોમાં બ્રંહ્માદી દેવતા લોકો પોતાના મોડે કહેલા છે કે મુમુક્ષુ એવા શ્રી વૈષ્ણવ એ કાંતી પુરૂષ નારાયણ વીના બીજા કોઇ દેવતાઓના પૂજનાદીક નહી કરવું જોઇએ. પોતાના ગુરૂ વીગેરે દેવ જેવા છે પણ દેવતા નથી માટે શાસ્ત્રમાં જેમ કહેલુ હોય તેમ ચાલવું જોઈએ પોતાના મન પ્રમાણે નહી ચાલવું જોઈએ જ્યારે મન મુખી ચાલીએ ત્યારે નારાયણના દ્રોહી થઇએ આ વીશે પ્રમાણ વરાહ પુરાણ ઊતરખંડમાં.

श्लोकः ॥ श्रुतिस्मृतीममैवाज्ञायस्तामुल्लंघ्यवर्तते ॥
आज्ञाच्छेदीममद्रोहीमद्भक्तोपिनवैष्णवः ॥

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણના આ અભિપ્રાય છે કે શ્રુતિ તથા સ્મૃતિઆદીક સર્વ પણ નારાયણના આજ્ઞા છે માટે તેના વીરૂદ્ધ ચાલવાથી તેમના દ્રોહી થાય છે માટે શાસ્ત્રાધારથીજ ચાલવું જોઈએ.

બીજું શ્રી વૈષ્ણવ લોકોને જ્યાં જુવે ત્યાં સાષ્ટાંગ પ્રમાણ કરીને તેમના મન સંતોષ કરવું જોઇએ અને તેમના ચરણનાતીર્થ લેવું જોઈએ અને શ્રી વૈષ્ણવો કોઈ અભ્યાગત

પોતાના ઘેર આવે તારે અત્યંત ભક્તિથી સેવા કરવું જોઇએ અને એકાદશીઓ તથા રામનવથી જન્માષ્ટમી નરસીંઘ ચતુર્દશી શ્રવણ દ્વાદશી એટલે વામન દ્વાદશી આ વ્રત કરવું જોઇએ અને શ્રીરંગજી, બાલાજી, સેતુ, કાંચી, દ્વારકા, મથુરા, બૃંદાવન, અયોધ્યા બદરીનારાયણાદી ક્ષેત્રોમાં નારાયણના દર્શન કરવું જોઈએ અને ગંગા ગોદાવરી કાવેરી પુષ્કરાદીક તીર્થમાં સ્નાન કરવું જોઇએ ગમે તે રીતે પણ ભગવદ્દભાગવતાચાર્યોના સેવા કરવું જોઇએ.

પ્રશ્ન—જારે શ્રી વૈષ્ણવ બ્રાંહ્મણ સંધ્યાવંદનાદીક નીત્ય નૈમીત્તિક કર્માનુષ્ઠાન કરે ત્યારે અનેક દેવતાઓના નામ આવે છે અને નમસ્કારાદીક આવે ત્યારે તે ઠેકાણે કેમ કરવું—

ઉત્તર—સર્વ સાત્વીક શાસ્ત્રોમાં એમ કહેલું છે કે શ્રી વૈષ્ણવ લોકો અવસ્ય પોતાના નીત્ય કર્મ કરવું જોઈએ ત્યાગ કદી નહી કરવું જોઇએ અને જે જગામાં બીજા દેવના નામ છે તે જગામાં તે દેવના અંતર્યામી નારાયણને હું નમસ્કારાદીક કરૂ છુ એવું જાણીને સંધ્યાદીક કર્મ કરવું જોઇએ એમ કર્યાથી કોઈ દીવસ પણ બીજા દેવના પૂજનાદીક નહી થાય અને નારાયણનાજ પૂજા થઈ જાય છે માટે સંધ્યાદી કર્મ જરૂર કરવું જોઈએ.

બીજુ જે જે નીત્ય નૈમિત્તિકાદિ સ્વકર્મ ગમે તે કરે ત્યારે તે કર્મના જે ફલછે તે સર્વ ફલને પણ આ નીચે લખેલા શ્લોક બોલીને કૃષ્ણાર્પણ કરી નાખવું જોઇએ.

श्लोकः ॥ कायेनवाचा मनसेंद्रियैर्वाबुध्यात्मनावाप्रकृतेःस्वभावात् ॥
करोमियद्यत्सकलंपरस्मैनारायणायेतिसमर्पयामि ॥

બીજા કોઇ પણ કામ્યકર્મ એટલે પુત્રના વાસ્તે કે ધનાદીકના વાસ્તે કોઇ વ્રતાદીક કરવું નહી જોઇએ. પોતાના પ્રારબ્ધ પ્રમાણે નારાયણ સર્વને આપેછે. બીજુ પોતે પંચસંસ્કારયુક્ત શ્રી વૈષ્ણવ થયા પછી પંચસંસ્કાર રહીત એવા અવૈષ્ણવના અડેલુ અથવા જોએલું અંનપાનાદીક નહી લેવું જોઇએ. માટેજ પોતાના સ્ત્રી પુત્રાદીકને પણ અવસ્ય પંચસંસ્કાર કરાવવું જોઇએ કેમકે અવૈષ્ણવના સાથે ભોજનાદીક કર્યાથી તથા સહવાસ કર્યાથી પોતે પણ અવૈષ્ણવ થાય માટે કદી અવૈષ્ણવોના સંસર્ગાદીક કરવું નહી જોઇએ કદી ભુલથી અથવા અજ્ઞાનથી અવૈષ્ણવના કરેલા તથા જોએલા અંનપાનાદીક ગ્રહણ કરે તો પોતાના ગુરૂના તથા મહાભાવત લોકોના શ્રીપાદ તીર્થ લીધાથી તે દોષ નીવારણ થાયછે. બીજુ ગુરૂના તથા નારાયણના અથવા શ્રી વૈષ્ણવ લોકોના કદી પોતે નીંદા કરવી નહી જોઇએ. અને બીજા કોઇ નીંદા કરતા હોય તો **यथाशक्तिनिगृह्णीयाद्देवतागुरुनिंदकान्** આ રીતે પ્રમાણછે. માટે યથાશક્તિ તેમને શીક્ષા કરવું જોઇએ શીક્ષા કરવાને શક્તિ નહી હોય તો પોતે તે જગામાંથી ખશીજવું જોઇએ. બીજુ ગુરૂના પાસે અથવા મોહોટા મહાભાગવત પાસે જ્યારે જાય ત્યારે અને નારાયણના મંદીરાદીકમાં જાય ત્યારે પાઘડી કાઢીનાખીને ઉપરણા એટલે ઓઢવાના વસ્ત્ર કંમરમાં બાંધીને શાસ્ત્રપૂર્વક સાષ્ટાંગ પ્રણામક કરવું જોઇએ કદી વસ્ત્ર ઓઢીને પાઘડી ઘાલીને નહીં કરવું જોઇએ આ વીશે પ્રમાણ વરાહપુરાણમાં.

श्लोकः ॥ वस्त्रप्रावृतदेहस्तुयोनरः प्रणमेत्तुमाम् ॥
सस्त्रीत्वंजायतेदेविसप्तजन्मसुभामिनि ॥

અર્થ—વસ્ત્ર ઓઢીને નારાયણને અને ગુરૂને સાષ્ટાંગ કરે ત્યારે સાત જન્મ સુધી સ્ત્રીત્વ

પ્રાપ્ત થાયછે માટે પાગડી કાઢીને ઓઢવાના વસ્ત્ર કમ્મરમાં લપેટીનેજ સાષ્ટાંગ કરવું જોઇએ.

તાત્પર્ય—આ રીતે પ્રમાણ છે માટે વીધીપુર્વક ગુરૂને પ્રણામ કરીને ગુરૂના આગળ વીનયપુર્વકથી ઉભા રહેવું જોઇએ જ્યારે ગુરૂ બેસવા સારૂ આજ્ઞા કરે ત્યારેજ.પોતે બેસવું જોઇએ તેમની રજા વીના બેસવું નૈ જોઇએ બીજુ ગુરૂના બરોબર આસનમાં અથવા ગુરૂના જોડે અથવા ગુરૂના જોડેના પંક્તિમાં અને વૈષ્ણવ લોકોના જોડે બરોબરીથી અને વૈષ્ણવ લોકોને તથા નારાયણને તથા ગુરૂને પુંઠ કરીને અને ગુરૂ તથા નારાયણ તથા વૈષ્ણવ લોકો બેઠા હોય તેથી ઊંચી જગામાં અને પગઉપર પગ ચડાવીને અથવા વીનયને ત્યાગ કરીને અહંકારથી કદી બેસવું નહીં જોઇએ. અને પોતે ગમે તે જગામાં બેઠા હોય ત્યારે ગુરૂ અથવા શ્રી વૈષ્ણવ આવે ત્યારે તરત ઉઠીને હાથ જોડી ઉભા થઇ જવું જોઇએ. નારાયણને ગુરૂને કે શ્રી વૈષ્ણવને સાષ્ટાંગ કરે ત્યારે પાછળ કોઇપણ પુજ્ય વસ્તુ નહી હોય તે તરફ પગ લાંબા કરી સાષ્ટાંગ કરવું જોઇએ બીજુ કદી શ્રી વૈષ્ણવ ભાગવત પોતાના ઘરમાં કે ગમેતે જગામાં આવે ત્યારે તેમને તરત સાષ્ટાંગ કરીને અત્યંત પ્રીતીપૂર્વક પ્રાર્થના કરીને પોતાના ઘેર લઇ જઇને અત્યંત સેવા કરવી જોઇએ. એ રીતે કર્યાથીજ નારાયણ ઘણા પ્રસંન થાયછે માટેજ ગુરૂથી તથા વૈષ્ણવોથી કદી કપટભાવ તથા દ્વેષભાવ નહી રાખવું જોઇએ ગુરૂથી તથા વૈષ્ણવોથી દુષ્ટ બુદ્ધી રાખ્યાથી અનંત નરક થાયછે માટે શુદ્ધભાવથી રહેવું જોઇએ.

પ્રશ્ન—ગુરૂના ત્યાગ તથા નીંદા કર્યાથી નરકછે એમ કહોછો પણ શ્રીરામાનુજ સંપ્રદાયવાળા વીના બીજા મતવાળા પુરૂષને ગુરૂ કર્યા હોય ત્યારે તેનો ત્યાગ કરીને રામાનુજ સંપ્રદાયમાં પ્રવેશ કરીએ તો તે પેહેલા કરેલા ગુરૂનો ત્યાગ પણ થઇ જાયછે, અને તેમની નીંદા પણ વખતે થઇ જાય ત્યારે પોતાની શી રીતે ગતી થાય.

ઉત્તર—રામાનુજસંપ્રદાય વાળા ગુરૂને ત્યાગ કરીને બીજા મતવાળાને આશ્રય કર્યાથી નરક થાય છે પણ બીજા મતવાળા ગુરૂને ત્યાગ કરીને રામાનુજ સંપ્રદાય વાળાનો આશ્રયણ કર્યાથી કદી દુર્ગતીની વાત પણ નહી થાય ઉલટુ મોક્ષ મળેછે માટેજ મુમુક્ષુ પુરૂષ રામાનુજ સંપ્રદાય પ્રમાણે ચાલવું જોઇએ રામાનુજ સંપ્રદાય નીશ્ચ વીના બીજા પ્રકારથી મોક્ષ નહી થાય. માટે જે ગુરૂથી મોક્ષ નહી થાય,એવા ગુરૂના આશ્રય કર્યાથી શું કામસરે માટે અવશ્ય શ્રી વૈષ્ણવ થવું જોઇએ. બીજું ક્ષત્રિય, વૈસ્ય, શૂદ્ર, ઇત્યાદી જાતીવાળા પુરૂષને તથા બ્રાહ્મણાદી સર્વ વર્ણની સ્ત્રીઓને એટલુંજ અધીકાર છેકે પોતે બ્રાહ્મણાદી સર્વ વર્ણોને વિનયપુર્વક સારા સારા વચનથી સાધારણ રીતે સમઝાવીને સન્માર્ગમાં પ્રવેશ કરાવીને સારા સદ્ગુરૂના આશ્રય કરાવવો જોઇએ પણ પોતે પુરાણ તથા સ્મૃતીઓ આદિ ગ્રંથો વાંચી કથા કરીને ઉપદેશ કરવાનો અધીકાર નથી. આ રીતે ઉપદેશ કરવાનો અધીકાર બ્રાહ્મણ શ્રી વૈષ્ણવ પુરૂષનેજ છે બીજુ શાંડીલ્યસંહિતામાં આવું પ્રમાણછે કે.—

श्लोकः ॥ पशुपक्ष्यादिकंसर्वंगृहोपकरणानिच ॥
अंकयेच्छखचक्राभ्यांवैष्णवःकार्यसिद्धये ॥

અર્થ—પશુ, પક્ષી, મૃગ અને ઘરની સામગ્રી એટલે લોટા તથા ઘરના દ્વાર વીગરેને શંખ ચક્રના ચીન્હ કરીને રાખવું જોઇએ.

તાત્પર્ય—આ રીતે ઘણા પ્રમાણો છે માટે સર્વ વસ્તુને પણ શંખ ચક્ર ચીન્હ કરી રાખવું જોઇએ.

પ્રશ્ન—પોતે બ્રાહ્મણ હોય અને ક્ષત્રીયાદી બર્ણવાળા શ્રી વૈષ્ણવ જ્યારે આવે ત્યારે પ્રણામ કરવો જોઇએ કે નહી.

उत्तर—वर्णानांब्राह्मणोगुरुः એ રીતે પ્રમાણ ઘણાછે માટે બ્રાહ્મણનેજ બીજા વર્ણવાળાએ નમસ્કારાદી કરવાં જોઇએ. ક્ષત્રીયને વૈસ્યાદીક નમસ્કારાદીક કરવાં જોઇએ.

પ્રશ્ન—જ્યારે બીજા વર્ણવાળાને નમસ્કારાદીક નહી કરવાં જોઇએ તો રામકૃષ્ણાદી અવતાર ક્ષત્રીયાદી કુલમાં થયાછે તેમની પૂજા કેમ કરોછો.

ઉત્તર—જે અવતારી પુરૂષ છે તેમને જાતીવ્યવસ્થા નથી માટે પૂજા કરવાને કાંઈ હરકત નથી જરૂર કરવી જોઇએ આ વીશે પ્રમાણ ઘણા ભરેલાછે.

બીજુ નારાયણની મુર્તી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સુવર્ણાદીક ધાતુ થકી બનાવીને વીધીપુર્વક પ્રતીષ્ઠા કરીને પૂજા કરવી જોઈએ. આ વીશે પણ ઘણા પ્રમાણો ભરેલા છે.

બીજુ અન્ન અથવા પકવાન્ન, અથવા જલ, અગર વસ્ત્ર કે આભર્ણાદીક જે જે પદાર્થ પોતે અનુભવ કરવા ઇચ્છે ત્યારે નારાયણની જે મૂર્તી હોય તેમને અર્પણ કરીનેજ પોતે પ્રસાદી ગ્રહણ કરવી જોઇએ. આ વીના બીજા સાત્વીક શાસ્ત્રમાં કહેલા સર્વ હકીગત જાણીને મુખ્ય ભગવદ્ભાગવતાચાર્યોની સેવા કરવી જોઇએ. પૈસા આપવાથી સેવા થતી નથી. પણ ભક્તિપુર્વક અને નમ્રતા પુર્વક શરીરથી પણ સેવા કરવી જોઇએ.

સ્ત્રીઓ પણ સદ્ગુરૂ પાસે પંચસંસ્કારયુક્ત થઇને પતિવ્રતા ધર્મ પ્રમાણે ચાલવું જોઈએ અને પતિની આજ્ઞા પ્રમાણે ભગવદ્ભાગવતાચાર્યોની સેવા કરવી જોઈએ. પતિવ્રતા ધર્મ કદી ત્યાગ નહી કરવો જોઈએ ત્યાગ કર્યાથી નરક થાયછે. ભગવદ્ભાગવતાચાર્યોના અપરાધ કદી નહી કરવો.

॥ अपराधपरिहारप्रकारोः ॥

પ્રશ્ન—જ્યારે કદી એમના અપરાધ થાય તો કેમ કરવું.

ઉત્તર—નારાયણના અપરાધ કરીએ તો નારાયણની પાસે ફરી પ્રાર્થના ઘણી કરીએ તો પોતાના અપરાધ ક્ષમા કરી શકે, ગુરૂ પણ ક્ષમા કરાવી સકે. જ્યારે ભાગવત એટલે શ્રીવૈષ્ણવના અપરાધ થાય ત્યારે જે ભાગવતના પાસે અપરાધ થયો હોય તે સત્પુરૂષના પાસેજ જઇને ક્ષમા કરાવવી જોઇએ. નારાયણથી કદી ક્ષમા નહી થાય. ગુરુના પણ અપરાધ થાય ત્યારે ગુરૂની પાસેજ જઇને તેમના ચરણ ઉપર પડીને ક્ષમા કરાવવી જોઇએ. જ્યારે ક્ષમા નહી કરાવે ત્યારે નારાયણને ઘણોજ ક્રોધ ઉત્પન્ન થઇ જાય તેથી દુર્ગતી થાય માટે જરૂર ક્ષમા કરાવવી જોઈએ. આ વીસે ભાગવતમાં અંબરીષરાજા તથા દુર્વાસાઋષિ એમની કથા જરૂર જોજો અને બીજા ગ્રંથોમાં પણ હજારો પ્રમાણ આ વીશે ભરેલા છે.

॥ भागवतमाहात्म्यम्

પ્રશ્ન—આવા ભાગવત લોકોના મહિમા અમને કહો ?

ઉત્તર—પદ્મપુરાણ ઉત્તરખંડમાં ૩૦ મા અધ્યાયમાં—

શ્લોકઃ ॥ येकंठलग्नतुलसीनलिनाक्षमालायेबाहुमूलपरिचिन्हितशंखच क्राः ॥ येवाललाटफलकेलसदूर्ध्वपुंड्रास्तेवैष्णवाभुवनमाशुपवित्रयंति ॥ इत्यादि.

તાત્પર્ય—આ પ્રમાણુથી એમ નિશ્ચય થાયછે કે શ્રીવૈષ્ણુવ લોકો જે જે જગામાં સં- ચાર કરેછે તે જગા પવિત્ર થઇ જાયછે. બીજા અનેક ગ્રંથોમાં શ્રીવૈષ્ણુવ લોકોના પ્રભાવ ઘણુા વખાણેલા છે માટે તે લખીશકાય એમ નથી સદ્ગ્રંથો જોવાથી જણાશે.

પ્રશ્ન—કદી શ્રીવૈષ્ણુવ પુરૂષો એટલે પંચસંસ્કારયુક્ત પુરૂષો ઘણા પાપ કરે ત્યારે તેમને નરક થાય કે નહી થાય.

ઉત્તર—શ્રી ભાગવતમાં અજામીળોપાખ્યાનમાં યમદુતોને યમરાજા કહે છે કે—

શ્લોકઃ ॥ जिव्हानवक्तिभगवद्गुणनामधेयंचेतश्चनस्मरातियच्चरणारविंदं॥ कृष्णायनोनमतियच्छिरएकदापितानानयध्वमसतोकृतविष्णुकृत्यान् ॥

વીષ્ણુપુરાણુમાં યમરાજા પોતાના દુતોને કહેછે કે—

શ્લોકઃ ॥ स्वपुरुषमभिवीक्ष्यपाशहस्तंवदातियमः किलतस्यकर्णमूले ॥
परिहरमधुसूदनप्रपन्नान्प्रभुरहमन्यनृणांनवैष्णवानां ॥
कमलनयनवासुदेवकृष्णविष्णोधरणिधराच्युतशंखचक्रपाणे ॥
भवशरणमितीरयंतियेवैत्यजभटदूरतरेणतानपापान् ॥ इत्यादि.

તાત્પર્ય—આ બે શ્લોકોથી એમ અર્થ થાય છે કે સાધારણુ રીતે જે નારાયણુની ભક્તિ કરેછે તેમને પણુ નરક નથી. તો પંચસંસ્કાર યુક્ત એવા શ્રી વૈષ્ણુવને નરક કેમ થાય કદી નહી થાય. યમદૂત પણુ વૈષ્ણુવોના નજીક નથી આવતા પણુ નરક તુલ્ય બીજા લોકોમાં ઘણી શીક્ષા થાય છે માટેજ નારાયણુના ચરણુાર્વીંદ વીશે ભરન્યાસ કરીએ તારે કદી એવા દુખ નહી થાય અને આ શરીતાંતમાંજ જરૂર મોક્ષ થાય છે.

બીજુ પ્રતિદીન અથવા પ્રતિ દ્વાદશીના રોજ પોતાના ગુરૂના તથા બીજા ભાગવત લોકોના ચરણુારવીંદના તીર્થ ગ્રહણ કરવાં જોઈએ પ્રતીદીન પણુ ગુરૂના દર્શન કરવાં જોઇએ.

પ્રશ્ન—જ્યારે ગુરૂ નજીક નહી હોય ત્યારે તેમના ચરણુતીર્થ શી રીતે લેવાય અને તેમના દર્શન પણુ કેમ થાય તે કહો.

ઉત્તર—જ્યારે ગુરૂ દુર દેશમાં રહે ત્યારે પોતે એમ કરવું જોઈએ કે સારા રેશમી અ- થવા કંત્રાણુના વસ્ત્ર ઊપર પોતાના ગુરૂના ચરણુારવીંદમાં સુગંધદ્રવ્ય ચોપડીને છપાવીને પો- તાના પાસે રાખવું અને પ્રતિદીન પણુ તેમના પુજનાદીક કરવું અથવા પાદુકાઓ લાકડાના બનાવીને ગુરૂને પેહેરાવીને પછી પોતાના ઘેર રાખીને પુજા કરવી એમ કર્યાથી ગુરૂના દ- ર્શન રોજ કર્યા જેવા થાય છે અને ચરણુતીર્થ પણુ તે પાવડીઓને કેવલને સ્પર્શ કરાવ્યાથી થાયછે આ સંપ્રદાય અનાદીકાલથી છે માટે એજ પ્રમાણે ચરણુારવીંદ જરૂર રાખવું જોઇએ.

આ પ્રમાણે ભગવાનના તથા ભાગવતોના તથા ગુરૂના સેવા મરણુપર્યંત યથાશક્તિ કરતા રેહેવું એથીજ મોક્ષ જરૂર થાયછે એમાં સંદેહ નથી. **श्रीमद्रहस्यत्रयसारादिकग्रंथो** શ્રવણુ કર્યાથી વીશેષથી દીવ્યજ્ઞાન થાયછે માટે જરૂર શ્રવણુ કરવું જોઇએ.

॥ अथ श्री वैष्णवोनां नित्यानुष्ठान प्रकारः ॥

प्रश्न—श्री वैष्णवका नित्यानुष्ठान क्रम कहो.

उत्तर—श्री वैष्णव जो हे सो नित्य प्रातःकालमे उठिके नारायणका नाम स्मरण और सत्संप्रदायका ध्यान करना. ओ नीचे लिखा हैं.

श्लोकाः ॥ कमलनयनवासुदेवकृष्णविष्णोधरणिधराच्युतशंखचक्रपाणे । भवशरणमितीरयंतियेवैत्यजभटदूरतरेणतानपापान् ॥ श्रीवल्लभेतिवरदेतिदयापरेतिभक्तप्रियेति भवलुंठनकोविदेतिनाथेतिनागशयनेतिजगन्निवासेत्यालापिनं प्रतिपदंकुरुमांमुकुंद ॥ ॥ सत्संगाद्भवनिस्पृहो गुरुमुखाच्छ्रीसंप्रपद्यात्मवान्प्रारब्धंपरिभुज्यकर्मशकलं प्रक्षीणकर्मान्तरः ॥ न्यासादेवनिरंकुशेश्वरदयानिर्लूनयान्वयोहार्दानुग्रहलब्धमध्यधमनिद्वाराद्बहिर्निर्गतः ॥ मुक्तोर्चिर्दिनपूर्वपक्षषडुदङ्मासाब्दवातांशुमद्ग्लौविद्युद्वरुणेंद्रधातृमहितः सीमांतसिंध्वाप्लुतः ॥ श्रीवैकुंठमुपेत्यनित्यमजडंतस्मिन्परब्रह्मणः सायुज्यंसमवाप्यनंदतिसमंतेनैवधन्यः पुमान् ॥ प्रातर्नित्यानुसंधेयंपरमार्थं मुमुक्षुभिः ॥ श्लोकद्वयेनसंक्षिप्तंसुव्यक्तंवरदोब्रवीत् ॥ ग्राहग्रस्तेगजेंद्रेरवति सरभसंतार्क्ष्यमारुह्यधावन्व्याघूर्णन्माल्यभूषावसनपरिकरोमेघगंभीरघोषः ॥ आबिभ्राणोरथांगंशरमसिमभयंशंखचापौसखेटौहस्तैःकौमोदकीमप्यवतुहरिरसवंहसांसंहतेर्नः ॥ १ ॥ नक्राक्रांतकरींद्रमुकुलितनयनेमूलमूलेतिखिन्नेनाहंनाहं नचाहं न च भवति पुनस्तादृशोमादृशेषु ॥ इत्येवंत्यक्तहस्तेसपदिसुरगणेभावशून्येसमस्ते मूलंयत्प्रादुरासीत्सदिशतुभगवान्मंगलंसंततंनः ॥२॥ अतंद्रितचमूपतिप्रणितहस्तमस्वीकृतप्रणीतमणिपादुकं किमितिचाकुलांतःपुरम् ॥ अनाहनपरिष्कृतंपतगराजमारोहतंकरिप्रवरबृंहिते भगवतस्त्वरायैनमः ॥३॥ इत्यादि श्लोकनकु और अनेक स्तोत्रादिकनकु पाठ करिके शास्त्रोक्त प्रकारसे दंतधावनादिक करिके स्नान करना. स्नानादिक जो जो सत्कर्म करे, तब नारायणका ध्यान करते करते करना. नारायणका और गुरुका स्मरण करे विना कोई कर्मभी शुद्ध होता नाहि हैं. वास्ते सब कर्ममे भी गुरुका और नारायणका स्मरण करना, स्नान करें पीछे शुद्ध वस्त्र धारण करिके, यथाशास्त्र ऊर्ध्वपुंड्र धारण करना. वेदोक्त विधि ब्राह्मणमात्रकुं योग्य है. वास्ते ए नीचे सर्व ब्राह्मणादि वर्णके करने लायक स्मृत्युक्त विधि लिखी है.

॥ ऊर्ध्वपुंड्र धारण विधिः ॥

शरणागति मंत्रसे श्वेत मृत्तिकाकुं हाथमे लेना. जलभी ओई मंत्रसे लेके शरणागति मंत्रसे घसना. पीछे अपने गुरुने जो जो मंत्र दिये होय ओ सब मंत्रनसे श्वेत मृत्तिकाकुं अभिमंत्रण करना. पीछे गुरुकुं ध्यान करिके— वासुदेवायनमः ॥ ए मंत्रसे ब्रह्मरंध्र कहेतां मस्तकका मध्यभागमे ऊर्ध्वपुंड्र करना पीछे ॥ केशवायनमः ॥ ए मंत्रसे ललाटमे नासिकाका मूलसे केश पर्यंत चार अंगुल लंबा श्वेत मृत्तिकासे सुंदर एकेक अंगुल चौडा एकेक पार्श्व और वीचमे दो अंगुल चौडा खाली जगा छोड देना. ओ खाली जो जगा है उसमे सूक्ष्म रेखाकार श्री चूर्ण करना चहिये ॥ नारायणायनमः ॥ ए मंत्रसे उदरमे दस अंगुल लंबा ऊर्ध्वपुंड्र करना. पीछे ॥ माधवायनमः ॥ ए मंत्रसे छातीमें आठ अंगुल लंबा पीछे ॥ गोविंदायनमः ॥ ए मंत्रसे कंठमे चार अंगुल लंबा ॥ विष्णवेनमः ॥ ए मंत्रसे उदर दक्षिण पार्श्वमे दस अंगुल लंबा ॥ मधुसूदनायनमः ॥ ए मंत्रसे दक्षिण भुजमे आठ अंगुल लंबा ॥ त्रिविक्रमाय नमः ॥ ए मंत्रसे दक्षिण कंठमे चार अंगुल लंबा ॥ वामनायनमः ॥ ए मंत्रसे उदर वाम पार्श्वमे दस अंगुल लंबा ॥ श्रीधरायनमः ॥ ए मंत्रसे वाम भुजमे आठ अंगुल लंबा ॥ हृषीकेशायनमः ॥ ए मंत्रसे वाम कंठमे चार अंगुल लंबा ॥ पद्मनाभायनमः ॥ ए मंत्रसे पृष्ठभागमे चार अंगुल लंबा ॥ दामोदरायनमः ॥ ए मंत्रसे कंठ पृष्ठमे चार अंगुल लंबा ऐसा द्वादशोर्ध्वपुंड्र विधिपूर्वक धारण करना. पीछे शास्त्र विधिपूर्वक बनायेला श्री चूर्णकुं हाथमे लेके जलसे मिश्रित करिके ॥ श्रियैनमः ॥१॥ अमृतोद्भवायैनमः ॥२॥ कमलायैनमः ॥३॥ चंद्रसोदर्यैनमः ॥४॥ विष्णुपत्न्यैनमः ॥ ५ ॥ वैष्णव्यैनमः ॥ ६ ॥ वरारोहायै नमः ॥७॥ हरिवल्लभायैनमः ॥८॥ शार्ङ्गिण्यैनमः ॥९॥ देवदेविकायैनमः ॥ १०॥ सुरसुंदर्यैनमः ॥ ११ ॥ महालक्ष्म्यैनमः ॥ १२ ॥ ए बार लक्ष्मीजीका नामसे ललाटादि बार ऊर्ध्वपुंड्रनका वीचमे श्रीचूर्णकुं सूक्ष्मरेखाकार धारण करना. श्रियैनमः ॥ ए मंत्रसे मस्तक मध्यभागका जो ऊर्ध्वपुंड्र है उसके वीचमे धारण करना. ए ऊर्ध्वपुंड्र सब चार अंगुल अथवा तीन अंगुल चौडा चहिये. बहुत छोटा अथवा बहुत सूक्ष्म, शास्त्र प्रमाणसे रहित, वक्र, बहुत बडा, बहुत चौडा, बहुत लंबा. इत्यादि प्रकारसे करे तो व्यर्थ होता है.

वास्ते शास्त्रोक्त प्रकारसे करना. और ऊर्ध्वपुंड्र लालमटीसे अथवा पीरी मृत्तिकासे, काली मृत्तिकासे, चंदनसे, केसरसे, कुंकुम इत्यादि पदार्थनसे करे तो रजोगुणी तमोगुणी होय जाता है. जब रजोगुणी तमोगुणी भया तब मोक्ष होना कठिन है. वास्ते सात्विक और मुमुक्षु ऐसा जो श्री वैष्णव है सो श्वेत मृत्तिकासे ऊर्ध्वपुंड्र धारण करना. और छापासे अथवा सलीसे अथवा दुसरा आदीमीसे कभी ऊर्ध्वपुंड्र करावना नहि. अपने अंगुलीसे करना जब सीधा नही रहे तब सलीसे सुधारीके सुंदर करना. पन अंगुलीसे करना इस विषयमे हजारो प्रमाण है.

पीछे हाथ जोडिके नीचे लिखा प्रमाणे ऊर्ध्वपुंड्रनका. बीचमें भगवानका मुर्तिनकुं आवाहन करिके ध्यान करना.

श्लोकाः ॥ चतुश्चक्रंनमस्यामि केशवंकनकप्रभं ॥ नारायणं घनश्यामं चतुःशंखंनमाम्यहं ॥ माधवंमणिभंगाभंचिंतयामिचतुर्गदं ॥ चंद्रभासंचतुःशार्ङ्गं गोविंदमभिसंश्रये ॥ विष्णुंचतुर्हलंवंदेपद्मकिंजल्कवर्चसं ॥ चतुर्मुसलमब्जाभंसं श्रयेमधुसूदनं ॥ आश्रयामिचतुःखड्गमग्निवर्णंत्रिविक्रमं ॥ वामनंबालसूर्याभंच तुर्वज्रंविभावये ॥ श्रीधरंपुंडरीकाभंचतुःपट्टसमाश्रये ॥ चतुर्मुद्गरमभ्येमित्दृषीकेशंतटित्प्रभं ॥ पंचायुधंपद्मनाभंप्रणमाम्यर्करोचिषं ॥ दामोदरंचतुःपाशमिंद्रकोपनिभंभजे ॥ वासुदेवमुपासेयंपूर्णेंद्वयुतसान्निभं ॥

इस प्रकारसे ध्यान करिके द्वादश लक्ष्मीकाभी. श्रियंवागीश्वरींकांतिं क्रियांशक्तिंविभूतिकां ॥ इच्छांप्रीतिंरतिंमायांमहिम्नींचधियंभजे ॥ ए श्लोकसे ध्यान करना. ऊर्ध्वपुंड्र धारण करे विना जो जो सत्कर्म करे सो व्यर्थ होता है वास्ते सर्व सत्कर्मभी ऊर्ध्वपुंड्र धारण करिके करना.

इस प्रकारसे ऊर्ध्वपुंड्र धारण करिके तुलसीमाला और कमलाक्षमाला और पवित्र माला. ए तीनकु अवश्य संध्यावंदन, नारायणकी सेवा. इत्यादि कालमे धारण करना. भोजनके वखतमे, स्नानके वखतमे, शयनके वखतमे और अशुद्ध होय, ओ वखतमे तुलसी मालिकादि धारण करे तो अत्यंत पाप होता है वास्ते शुद्धकालमे धारण करना इसका प्रमाण.

श्लोकाः ॥ पद्माक्षमालिकानित्यंधारणीयाप्रयत्नतः ॥ धारयेच्चविशेषेणजपहोमादिकर्मसु ॥ तुलसी देवपूजायां जाप्यकालेतथैवच ॥ पूजनेस्मरणेचैव अन्यकालेनधारयेत ॥ भोजनेशयनेस्नानेमलमूत्रविसर्जने ॥ तुलसीकाष्टमाला

याःधारणात्पतितो भवेत् ॥

ए प्रकारसे वामनपुराणमे हैं, औरभी अनेक प्रमाण है·

प्रश्न—हालमे अनेक मनुष्यलोक तुलसी विनाभी दुसरा लकडिनका और घासका मणिका करिके कंठमे बांधते है. उसकु कंठि एसा कहते है. उसका क्या प्रमाण है·

उत्तर—अनेक स्मृति, पुराणादिकनमे ऐसा कहा है की श्री वैष्णवनकुं तुलसीमाला, कमलाक्षमाला, पवित्रमाला, धारण करना. पण इतरमालाका प्रमाण नाहि है. कबी दुसरा लकडीका कंठी बांधनेका प्रमाण होयतो हमकु बतावना चहिये·

ऐसा ऊर्ध्वपुंड्रादिक धारण करिके, गुरुपरंपरा स्तुति पाठ करना चहिये. अवश्य गुरुपरंपराका पाठ करना· पीछे संध्या वंदनादिक कर्म यथोचित करिके, पीछे अष्टाक्षरादि महा मंत्र जो अपने गुरूने उपदेश किये होय. उनका जप करना चहिये. न्यासादीक अपने गुरूके पास पुछ लेना. ध्यान श्लोक मात्र नीचे लिखे हैं.

श्रीमदष्टाक्षर ध्यान श्लोकोयथा ॥ सव्यंपादंप्रसार्याश्रितदुरितहरंदक्षिणंकुंचयित्वा जानुन्याधायसव्येतरमितरभुजंनागभोगेनिधाय ॥ पश्चाद्बाहुद्वये नप्रतिभटशमनेधारयन्शंखचक्रेदेवीभूषादिजुष्टोजनयतुजगतांशर्मवैकुंठनाथः ॥ ॥ शरणागतिमंत्रध्यानश्लोकोयथा ॥ क्षीरांभोनिधिरत्नमंडपमहासौवर्णसिंहासनेवामांकश्रितयाप्रसन्नवदनंश्रीकांतयालिंगितं ॥ दोर्दंडांकितशंखपंकजगदाचक्रैरुदारश्रियंत्वामित्थंकलयामिजन्मविमुखोलक्ष्मीशनारायण ॥ ॥ चरमश्लोक ध्यानश्लोकायथा ॥ वैकुंठेतुपरेलोके श्रियासार्धंजगत्पतिः ॥ उभाभ्यांभूमिनीलाभ्यांसेवितःपरमेश्वरः ॥ महायोगीजगद्धाता नित्यमुक्तैश्चसेवितः ॥ बद्धांजलिपुटैर्हृष्टैर्निर्मदैर्निरुपद्रवैः ॥ आस्तेविष्णुरचिंत्यात्माभक्तैर्भागवतैःसह ॥ इत्थं संचिंतयेच्छ्रीशंनारायणमनन्यधीः ॥ इत्यादि महा मंत्रनका जप यथाशक्ति करना· जास्ती फुरसत होय तो जास्ती जप करना. पीछे गुरुका चरण तीर्थ लेना· पीछे अपने पास जो नारायणका मूर्ति है. उनका पूजा अपना गुरुका आज्ञापूर्वक करना. और स्तोत्रादिकनका पाठ करना. और भगवानका मंदिर होय उनमे जायके नारायणका आगे साष्टांग प्रणाम करिके तीर्थादिक

लेना और भागवत लोक होय तो उनकाभी दर्शन करना. साष्टांग प्रणा-
मादिक करना.

नीचे दंडाकार पडिके जो प्रणाम करते है उसकुं साष्टांग प्रणाम कहते है. प्रदक्षिणप्रणामांश्चयुग्मानेवसमाचरेत् ॥ इत्यादि बहुत प्रमाण हैं वास्ते दोवार अथवा चारवार अथवा अनेकवार साष्टांग प्रणाम करना. एकवार कबी नहि करना चहिये.

पीछे अपने भगवानकुं अन्नादिक नैवेद्य करिके आपभी प्रसाद लेना. पीछे सायंकाल तक सत्संग, पुराण श्रवणादिक करना. और अपने व्यापारादिकभी करना. सायंकालानंतर फिर नारायणका सेवा करिके प्रसाद लेके नारायणका ध्यान करते शयन करना. ए सत्पुरुष श्री वैष्णवका नित्यानुष्ठान है. इस प्रकारसे शास्त्रोक्त मार्गसे चलेंसे नारायण कृपासे संसार सागरसे छुटिके परमपद प्राप्ति होता है.

॥ इति नित्यानुष्ठान क्रमः संपूर्णः ॥

—:*:—

॥ श्रीमद्रामानुजसमयसंकेताः ॥

सेवाकुं,—कैंकर्य. आराधन. ऐसा कहते हैं.
पंचसंस्कारकुं,—समाश्रयण. बोलते है.
श्वेतमृत्तिकाकु,—तिरुमण, तिलक. बोलते है.
श्री वैष्णवनकु,—भागवत, ऐसा कहते है.
गुरुकु,—आचार्य. ऐसा कहते है.
अष्टाक्षर मंत्रकु,—मूलमंत्र, ऐसा कहते हैं.
शरणागति मंत्रकु,—द्वय मंत्र. ऐसा कहते है.
अपराधकु,—अपचार. कहते है.
हरिद्राचूर्णकु,—श्री चूर्ण, श्री   ए दो नाम है.
चरणारविंदकु,—तिरुवडि. ऐसा बोलते है.
गुरुपरंपराकु,—तनया. ऐसा कहते है.
पूर्वाचार्यनका और आल्वारनका, अपने गुरूका जन्म नक्षत्रकु,— } तिरुनक्षत्र. ऐसा कहते है.
गुरु आदि महात्मनका चरणतीर्थकु,—पादतीर्थ. कहते है.

श्री वैष्णवकुं दुसरा श्री वैष्णव जब बुलावते है तब,—अडियेन्. ऐसा कहते है अडियेन् कहेतां द्रावडी भाषामे दास. ऐसा अर्थ है.

इत्यादि संकेत प्रसंगे मालुम होयगा.

॥ अथ परस्पर श्री वैष्णवनका बोलनेका रीती. ॥

स्वामी हम आवते है, हम जाते है. ऐसा कवी नहि बोलना चहिये. ऐसा बोलना चहिये कीं, स्वामी, दास आवता है. दास जाता है. आपका तीरुवडीका दर्शन कीया, श्री पादतीर्थभी लिया, नारायणका कैंकर्य करनेके वास्ते आज्ञा देना चहिये. इत्यादि प्रकारसे बोलना चहिये. ए सब सत्संगसे मालुम होयगा.

॥ श्री वैष्णवनका करनेका व्रत ॥

श्री रामनवमी - चैत्रमास शुक्लपक्षमे नवमीका दिन करना.

नरसिंह चतुर्दशी—वैशाख शुक्लपक्षमे चतुर्दशीके दिन करना.

जन्माष्टमी—सिंह संक्रांतीमे शुद्ध रोहिणी नक्षत्रके दिन करना.

वामनजयंती—भाद्रपद शुक्लद्वादशीके दिन शुद्ध श्रवण नक्षत्र होयतो करना.

एकादशी—दशमी विद्धा त्याग करिके शुद्ध एकादशीकु जरूर करना. शक्ति नहि होय तो फलआहार करना.

धनुर्मासमे—सूर्योदयके पूर्वमे नारायणका पूजा करना.

तिरुनक्षत्र—आल्वारनका पूर्वाचार्यनका और अपने गुरुका जन्म नक्षत्र के दीन अनेक अच्छा पदार्थ बनायके नारायणकु पुजा करिके नीवेदन करना और गुरुका भागवतनका आराधन करना. आल्वारनका पूर्वाचार्यनका जन्म नक्षत्र पीछे लिखे है. आदि वण्शठकोप स्वामीका तिरु नक्षत्र, कन्यामास, ज्येष्ठा नक्षत्र है. और अपने गुरुकाभी नक्षत्र पुछके ओ दिनभी अत्यंत गुरुका पुजा करना. कोइ भी श्री वैष्णव अथवा गुरु अपने गाममे की घरमे आवे, तब एई बडा उत्सव दिन है. ऐसा जानिके नारायणका गुरुका वैष्णवनका पूजा करना. ए विना दुसरा कुछ व्रतादिक करना होय तो गुरुकुं पुछके उनकी आज्ञा होय तो करना. नाहितो नहि करना. रामनवमी, नरसिंह चतुर्दशी, जन्माष्टमी, श्रवणद्वादशी और एकादशी आदिनका निर्णय अपने गुरुके पास पुछ लेना,

उनके आज्ञासे करना.

और अपने घरमे लग्न, विवाह, मुंजी, यज्ञ, इत्यादि जो जो सत्कर्म करना होयतो गुरुकुं पुछके उनका आज्ञा प्रमाणे करना. दूर देशमे होयतो पत्रद्वारा पुछना. परंपद भया होय तो पुत्र पौत्रादिकनका आज्ञा लेना. पण उनका आज्ञा शिवाय कोइ काम नहि करना. एइ मुख्य शिष्यका लक्षण है.

नारायणकुं अथवा गुरुकु अथवा भागवतनकु साष्टांग करनेका वखतमे नीचे लिखेला श्लोक बोलिके साष्टांग करना.

श्लोकः ॥ अपराधसहस्रभाजनं पतितंभीमभवार्णवोदरे ॥ अगतिंशरणागतंहरे कृपयाकेवलमात्मसात्कुरु ॥१॥ इत्यादि गुरूकु पुछना.

और नारायणकुं अथवा गुरूकुं अथवा भागवतकुं साष्टांग करनेका वखतमे माथाकी पगडी और अंगरखा निकालि नाखिके ओढनेका धोती कमरमे लपेटिके साष्टांग प्रणाम करना. ये रीती छोडिके अंगरखा और पगडि पेरिके साष्टांग कबी नहि करना. इसका प्रमाण वराह पुराणमे—

श्लोकः ॥ वस्त्रप्रावृतदेहस्तुयोनरः प्रणमेत्तुमां ॥
सस्त्रीत्वंजायतेदेविसप्तजन्मसुभामिनि ॥

ए श्लोकका तात्पर्य ये है कीं, शरीर ढांकिके साष्टांग करे तो सात जन्म तक स्त्री होता है वास्ते पीछे जो कहा है, उसै रीतसे प्रणाम करना.

इस प्रकारसे श्री रामानुज संप्रदायका सारांश वेदाद्युक्त प्रमाणानुसार बताये. और संपूर्ण जानना होय तो श्री भाष्यादिक ग्रंथनमे इतरमत्त खंडनपूर्वक ए सिद्धांत स्थापना किये है वास्ते ओई ग्रंथनमे देखि लेना.

श्लोकः ॥ इतिसकलशास्त्रसंमतमेतत्स्वाचार्यपूर्णसत्कृपया ॥
विरचितमास्वादयतांसन्मार्गेबुद्धिराशुसंभवति ॥

इति श्रीमद्गार्ग्यान्वयपयोनिधि चन्द्रश्री श्रीनिवासाचार्य पौत्रस्य श्री वणशठकोपयतींद्र महादेशिकचरणारविंदद्वंद्ववन्दनानंदसान्द्रस्य स्वीयशिष्यजनमनःसंतोषार्थं घूर्जरदेशीय बडोदादि नगरवास्तव्यस्य पेरंगूरु श्रीकृष्णाचार्य पुत्रस्य श्री निवासवेदांतराघवाचार्यस्य कृतिषु श्री वैष्णव सिद्धांत सार ग्रंथः

॥ समाप्तः ॥

॥ चिरंजीयात् ॥ ॥ श्री निवासः प्रियताम् ॥

॥ अथ अहोबलमठगुरुपरंपरास्तुतिः प्रारभ्यते ॥

स्वाचांतःसोर्ध्वपुंड्रः॥ अंजलिंबध्वा ॥ अस्मद्गुरुभ्योनमः ॥ अस्मत्परम गुरुभ्योनमः॥ अस्मत्सर्वगुरुभ्योनमः ॥ श्रीमदादिवणशठकोपस्वामिनेनमः॥ श्रीमतेवेदांतगुरवेनमः ॥ श्रीमतेरामानुजायनमः ॥ श्रीमतेमहापूर्णायनमः ॥ श्रीमद्यामुनमुनयेनमः ॥ श्रीमतेराममिश्रायनमः॥ श्रीमतेपुंडरीकाक्षायनमः॥ श्रीमन्नाथमुनयेनमः ॥ श्रीमतेशठकोपायनमः ॥ श्रीमतेविष्वक्सेनायनमः ॥ श्रियैनमः ॥ श्रीधरायनमः ॥ ॥ अस्मद्देशिकमस्मदीय परमाचार्यानशेषान्गुरून् श्रीमल्लक्ष्मणयोगिपुंगव महापूर्णौमुनियामुनं ॥ रामंपद्मविलोचनं मुनिवरं नाथंशठद्वेपिणं सेनेशंश्रियमिंदिरासहचरं नारायणंसंश्रये ॥१॥ लक्ष्मीनाथसमारंभां नाथयामुनमध्यमां ॥ अस्मदाचार्यपर्यंतां वंदेगुरुपरंपरां ॥२॥ अस्मद्गुरुसमारंभा यतिशेखरमध्यमां लक्ष्मीवल्लभपर्यंतांवंदेगुरुपरंपरां ॥३॥ रामानुजदयापात्रं ज्ञानवैराग्यभूपणं॥ श्रीमद्वेंकटनाथार्यं वंदेवेदांतदेशिकं ॥४॥ योनित्यमच्युतपदांबुजयुग्मरुक्मव्यामोहतस्तदितराणितृणायमेने ॥ अस्मद्गुरोर्भगवतोस्यदयैकसिंधोः रामानुजस्यचरणौशरणंप्रपद्ये ॥५॥ कमलापतिकल्याणगुणामृतनिपेवया ॥ पूर्णकामायसततं पूर्णायमहतेनमः ॥६॥ यत्पदांभोरुहध्यानविध्वस्ताशेपकल्मपः ॥ वस्तुतामुपयातोहंयामुनेयंनमामितं ॥७॥ अयत्नतो यामुनमात्मदासमलर्कपत्रार्पणनिष्क्रियेण ॥ यःक्रीतवानास्थितयौवराज्यंनमामितंराममरमेयसत्वं ॥८॥ नमस्याम्यरविंदाक्षंनाथभावेव्यवस्थितं ॥ शुद्धसत्वमयंशौरे रवतारमिवापरं ॥९॥ नमोचिंत्याद्भुताक्लिष्टज्ञानवैराग्यराशयै ॥ नाथायमुनयेगाधभगवद्भक्तिसिंधवे ॥ १० ॥ मातापितायुवतयस्तनयाविभूतिःसर्वंयदेवनियमेनमदन्वयानां ॥ आद्यस्यनःकुलपतेर्वकुलाभिरामंश्रीमत्तदंघ्रियुगलंप्रणमामिमूर्ध्ना ॥११॥ भूतंसरश्चमहदाह्वयभट्टनाथश्रीभक्तिसारकुलशेखरयोगिवाहान् ॥ भक्तांघ्रिरेणुपरकालयतींद्रमिश्रान्श्रीमत्परांकुशमुनिंप्रणतोस्मिनित्यं ॥ १२॥ गुरुमुखमनधीत्यप्राहवेदानशेषान् नरपतिपरिक्लृप्तंशुल्कमादातुकामः ॥ श्वशुरममरवंद्यंरंगनाथस्यसाक्षात्द्विजकुलतिलकंतंविष्णुचित्तंनमामि ॥ १३ ॥ विष्णुश्रीपूतनापतीन् शठरिपुश्रीनाथपद्मेक्षणान् रामंयामुनपूर्णमिश्रयतिराड्गोविंदभट्टारकान् ॥ वेदांताख्यमुनिंकलिप्रमथनं श्रीकृष्णपादाभिधंश्रीरंगेश्वर केशवार्यकमलावासान्भजेकेशवं ॥१४॥ केशवार्यकृपापात्रंधीशमादिगुणार्णवं॥ श्रीशठारियतीशानदेशिकेंद्रमहंभजे ॥१५॥ प्रपद्येनिरवद्यानां निपद्यांगुणसंप

दां ॥ शरणंभवभीतानां शठकोपमुनीश्वरं ॥१६॥ शठारिनारायणसंयमींद्रप
रांकुशश्रीनिधिवणशठारीन् ॥ परांकुशश्रीशठकोपयोगिपरांकुशांश्चादिगुरून्
भजामः ॥१७॥ प्रणम्यनारायणवणशठद्विषद्रमानिवासाननघान्मुनीश्वरान्॥
मुनींद्रनारायणवीरराघवौवरप्रदश्रीगिरिदेशिकौभजे ॥ १८॥ श्रीनारायणक
ल्याणवीरराघवयोगिनौ ॥ शठजिद्वीररघुराड्वेदमौलिमुनीश्वरौ ॥१९॥ नारा
यणश्रीनिवासवीरराघवयोगिनः ॥ परांकुशमुनिश्रीमन्नारायणमुनीश्वरौ ॥
॥२०॥ वीरराघवयोगींद्रंवीतरागशिखामणिं ॥ परांकुशयतीशानमुनिंचानिश
माश्रये ॥ २१ ॥ श्रीवासवीररघुवर्यपरांकुशादि रामानुजार्यगुरुभिमुनिसार्व
भौमैः ॥ संप्रक्षितंकरुणयापरिपूर्णबोधं श्रीश्रीनिवासयतिशेखरमाश्रयामः ॥
॥ २२ ॥ श्रीवीरराघवयतींद्रपरांकुशादि रामानुजार्यकमलानिधि योगिव
र्यैः ॥ संप्रक्षितंकरुणयापरिपूर्णबोधंश्रीरंगनाथयतिशेखरमाश्रयामः ॥ २३ ॥
श्रीश्रीनिवासयतिशेखरलब्धबोधं श्रीरंगनाथयतिधुर्यपदांब्जभृंगं॥ श्रीवीररा
घवमुनिश्रुतिमौलिसूरि श्रीनाथभक्तिभरिताशयमाश्रयामः ॥२४॥ श्रीवासरं
गपतिवीररघूद्वहादिवेदांतसंयमिवरैर्गुरुसार्वभौमैः ॥ संप्रेक्षितंकरुणयापरिपूर्ण
बोधं श्रीरंगनाथशठकोपमुनिंभजामः ॥२५॥ विद्यांभोधिपरांकुशाख्ययतिरा
ट् श्रीवासरंगाधिप श्रीमद्वीररघूद्वहश्रुतिशिरोयोगीश्वरैरन्वहं॥ रंगाधीशशठारि
संयमिवरैश्चालोकितंसादरंविद्यावारिनिधिपरांकुशयतींद्राख्यंमुनींद्रंभजे॥२६॥
श्रीवासरंगपतिवीररघूद्वहादिवेदांतदेशिकपरांकुशलक्ष्मणार्यैः ॥ संप्रेक्षितंकरु
णयापरिपूर्णबोधंश्रीश्रीनिवासनिगमांतगुरुंभजामः ॥२७॥ श्रीरंगनाथयतिव
र्यकृपात्तबोधं श्रीवासवेदशिखरार्यदयाबलंबं ॥ वैराग्यभक्तिमुखसद्गुणसागरं
श्रीनारायणश्रुतिशिरोगुरुमाश्रयामः ॥२८॥ श्रीवासरंगपतिवीररघूद्वहादिवे
दांतमानिलयवेदशिरोयतींद्रैः ॥ संप्रेक्षितंकरुणयापरिपूर्णबोधं श्रीवीरराघवय
तींद्रगुरुंभजामः ॥२९॥ श्रीरंगनाथशठकोपयतींद्रपादपंकेरुहप्रवणचित्तमुदार
बोधं॥ श्रीवीरराघवयतींद्रकृपावलंबंश्रीमच्छठारियतिशेखरमाश्रयामः ॥३०॥
श्रीमद्वीररघूद्वहश्रुतिशिरोरंगेशकार्यात्मज श्रीवासश्रुतिमौलियोगिशठजिद्योगी
शवीक्षास्पदं ॥ विख्यातंशमधीदमादिसुगुणैराढ्यं विपश्चित्तमंवंदे श्रीशठकोप
लक्ष्मणमुनिंवैराग्यवाराकरं ॥३१॥ श्रीमच्छ्रीवीररघ्वीट्श्रुतिशिखरगुरूत्तंस
पादांब्जभृंगंश्रीमच्छ्रीरंगभूभृच्छठमथनगुरोर्लब्धवेदांतयुग्मं ॥ श्रीमन्नारायणा
द्य श्रुतिशिखरशठारातिरामानुजार्यप्रेक्षापात्रं भजामोगुरुवरमनघंरंगनाथंयतींद्रं
॥ ३२ ॥ श्रीमतेश्रीवणशठकोपश्रीरंगनाथयतींद्रमहादेशिकायनमः ॥

॥ इति अहोबलमठगुरुपरंपरा समाप्ता ॥

॥ अथ घूर्जरदेशीय बडोदादिनगरवास्तव्यद्रामिड देशीयाचार्य पुरुषवंशपरंपरास्तुतिः ॥

॥ श्रीशठारियतीशानपदपंकजसंश्रयं ॥ श्रीगार्ग्यगोत्रसंभूतंवेंकटार्यगुरुंभजे ॥३३॥ वेंकटार्यगुरोःसूनुंधीशांत्यादिगुणार्णवं ॥ निर्मलार्यमहंवंदेवेदांतद्वयदेशिकं ॥३४॥ श्रीशठारिकृपापात्रंतिर्मलार्यगुरोःसुतं ॥ कृष्णमार्यगुरुंनौमिगार्ग्यगोत्रांबुवारिजं ॥ ३५ ॥ वीरराघवपादाब्जसन्यस्तात्मभरंगुरुं ॥ कृष्णमार्यगुरोःपुत्रंनृसिंहार्यगुरुंभजे ॥३६॥ रामानुजोत्तरपरांकुशवण्शठारिश्रीश्रीनिवासयतिशेखरलब्धबोधं ॥ श्रीगार्ग्यगोत्रमनघंनिगमांतदक्षं श्रीकृष्णदेशिकमहंशरणंप्रपद्ये ॥३७॥ श्रीमद्गार्ग्यवरान्ववायविलसदुग्धांबुधेःकौस्तुभं श्रीकृष्णार्यपदारविंदयुगलन्यस्तात्मसंरक्षणं ॥ तेषांमेवकृपाविशेषविशदत्रय्यंतसारार्थकं वेदांतार्यमहंभजामिशरणंश्रीश्रीनिवासाभिधं ॥३८॥ गर्गान्ववायविमलोदधिपूर्णचंद्रंश्रीकृष्णवर्यपदपंकजराजहंसं ॥ स्मृत्यर्थसारविशदंनिगमांतसूनुंश्रीश्रीनिवासगुरुमन्वहमाश्रयामः ॥ ३९ ॥ श्रीमद्गार्ग्यकुलाब्धिपूर्णशशभृच्छ्रीराघवार्यात्मजं श्रीरंगार्यमहंभजामिशरणं श्रीवाससद्देशिकात् ॥ प्राधीतश्रुतिमौलियुग्ममुखसद्ग्रंथंकृतात्मोद्धरन्यासं श्रीनिधिदेशिकेंद्रकलिजित्पादारविंदद्वये ॥४०॥ श्रीमद्वेंकटकृष्णदेशिकमहंश्रीगार्ग्यवंश्योत्तमं श्रीनारायणवेदमौलियतिराडात्तारिशंखांकनं ॥ श्रीरंगाख्यनिजाग्रजात्सविदितत्रय्यंत युग्मंकलिद्वेषिश्रीनिधिदेशिकेंद्रकलिजिन्न्यस्तात्मभारंभजे ॥ ४१ ॥ श्रीगार्ग्यवंशकलशांबुधिपूर्णचंद्रंरंगार्यदेशिककृपात्तरथांगशंखं ॥ श्रीकृष्णदेशिकतनूजमनंतबोधंवेदांतराघवगुरुंशरणंप्रपद्ये ॥४२॥ सद्गार्ग्यवंशपाथोधिचंद्रमाजयतिस्वयं ॥ श्रीश्रीनिवासवेदांतराघवार्यगुरूत्तमः ॥ इतिगुरुपरंपरास्तुतिःसंपूर्णा ॥ श्रीकृष्णार्पमस्तु ॥

॥ श्रीमतेरामानुजायनमः ॥ अथ पंचधाटी प्रारंभः ॥

श्रीमान्वेंकटनाथार्यःकवितार्किककेसरी ॥ वेदांताचार्यवर्योमेसन्निधत्तांसदाहृदि ॥१॥ पाषंडद्रुमषंडदावदहनश्चार्वाकशैलाशनिर्बौद्धध्वांतनिरासवासरपतिर्जैनेभकंठीरवः ॥ मायावादिभुजंगभंगगरुडस्त्रैविद्यचूडामणिः श्रीरंगेशजयध्वजोविजयतेरामानुजोयंमुनिः ॥१॥ पाषंडषंडगिरिखंडनवज्रदंडाःप्रच्छन्नबौद्धमकरालयमंथदंडाः ॥ वेदार्थसारसुखदर्शनदीपदंडाः रामानुजस्यविलसंतिमुनेस्त्रिदंडाः ॥ २ ॥ चारित्रोद्धारदंडंचतुरनयपथालं क्रियाकेतुदंडंसद्विद्या

दीपदंडं सकलकलिकथासंहृतेःकालदंडं ॥ त्रय्यन्तालंबदंडंत्रिभुवनविजयच्छ त्रसौवर्णदंडंधत्तेरामानुजार्यःप्रतिकथकशिरोवज्रदंडंत्रिदंडं ॥ ३ ॥ त्रय्यामाङ्ग ल्यसूत्रंत्रियुगयुगपथारोहणालंबसूत्रंसद्विद्यादीपसूत्रं सगुणनयविदांसंपदांहार सूत्रं ॥ प्रज्ञासूत्रंबुधानांप्रशमधनमनःपद्मिनीनालसूत्रं रक्षासूत्रंमुनीनांजयति यतिपतेर्वक्षसिब्रह्मसूत्रं ॥४॥ पाषंडसागरमहाबडबामुखाग्निःश्रीरंगराजचरणां बुजमूलदासः ॥ श्रीविष्णुलोकमणिमंटपमार्गदायीरामानुजोविजयतेयतिराज राजः ॥५॥ कवितार्किकसिंहायकल्याणगुणशालिने ॥ श्रीमतेवेंकटेशायवेदां तगुरवेनमः ॥ ॥ इति पंचधाटी समाप्ता ॥

श्रीपराशरभट्टार्यःश्रीरंगेशपुरोहितः ॥ श्रीवत्सांकसुतःश्रीमान्श्रेयसे मेस्तुभूयसे ॥ ॥ अकारार्थोविष्णुर्जगदुदयरक्षाप्रलयकृन्मकारार्थोजीवस्तदुप करणंवैष्णवमिदं ॥ उकारोनन्यार्हंनियमयतिसंबंधमनयोस्त्रयीसारस्त्र्यात्माप्रण वइममर्थंसमादिशत् ॥१॥ मंत्रब्रह्मणिमध्यमेननमसापुंसःस्वरूपंगतिर्गम्यंशिक्षित मीक्षितेनपुरतःपश्चादपिस्थानतः ॥ स्वातंत्र्यंनिजरक्षणंसमुचितावृत्तिश्चनान्यो चितांतस्यैवेतिहरेर्विविच्यकथितंस्वस्यापिनार्हंततः ॥२॥ अकारार्थायैवस्वमहम थमह्यंननिवहानराणांनित्यानामयनमितिनारायणपदं ॥ यमाहास्मैकालंसकलम पिसर्वत्रसकलास्ववस्थास्वाविःस्युर्ममसहजकैंकर्यविधयः॥३॥ देहासक्तात्मबुद्धिर्य दिभवतिपदंसाधुविंद्यात्तृतीयंस्वातंत्र्यांधोयदिस्यात्प्रथममितरशेषत्वधीश्चेद्द्वितीयं आत्मत्राणोन्मुखश्चेन्नमइतिचपदंबांधवाभासलोलः शब्दंनारायणाख्यंविषयच पलधीश्चेच्चतुर्थीप्रपन्नः ॥ ४ ॥ नेतृत्वंनित्ययोगंसमुचितगुणजातं तनुख्यापनंचो पायंकर्तव्यभागंत्वथमिथुनपरंप्राप्यमेवंप्रसिद्धं ॥ स्वामित्वंप्रार्थनांचप्रबलतरवि रोधिप्रहाणंदशैतान्मंतारंत्रायतेचेत्यधिगतनिगमःषट्पदोयंद्विखंडः ॥५॥ ईशा नांजगतामधीशदयितां नित्यानपायांश्रियं संश्रित्याश्रयणोचिताखिलगुणस्यां घ्रीहरेराश्रये ॥ इष्टोपायतयाश्रियाचसहितायात्मेश्वरायार्थयेकर्तुंदास्यमशेषम प्रतिहतंनित्यंत्वहंनिर्ममः ॥६॥ मत्प्राप्त्यर्थतयामयोक्तमखिलं संत्यज्यधर्मंपुनर्मामे कंमदवाप्तयेशरणमित्यार्तोवसायंकुरु ॥ त्वामेवंव्यवसाययुक्तमखिलज्ञानादिपू र्णोह्यहंमत्प्राप्तिप्रतिबंधकैर्विरहितंकुर्यांशुचंमाकृथाः ॥७॥ निश्चित्यत्वदधीनतांम पिसदाकर्माद्युपायान् हरेकर्तुंत्यक्तुमपिप्रपत्तुमनलंसीदामिदुःखाकुलः ॥ एतज्ज्ञा नमुपेयुषोममपुनःसर्वापराधक्षयंकर्तासीतिदृढोस्मितेतुचरमंवाक्यंस्मरन्सारथेः। ॥८॥ इतिश्रीपराशरभट्टस्वामिविरचिताअष्टश्लोकीसंपूर्णा ॥ श्रीनिवासायनमः॥

॥ अथश्रीमद्वेदांताचार्य मंगलाशासन प्रारंभः ॥

॥ श्रीमान्वेंकटनाथार्यःकवितार्किककेसरी ॥ वेदांताचार्यवर्योमेसन्निधत्तांसदाहृदि ॥ श्रीमल्लक्ष्मणयोगींद्रसिद्धांतविजयध्वजं ॥ विश्वामित्रकुलोद्भूतंवरदार्यमहंभजे ॥ ॥ सर्वतंत्रस्वतंत्रायसिंहायकविवादिनां ॥ वेदांताचार्यवर्यायवेंकटेशायमंगलं ॥१॥ नभस्यमासिश्रोणायामवतीर्णायसूरये ॥ विश्वामित्रान्वयायास्तुवेंकटेशायमंगलं ॥२॥ पितायस्यानंतसूरिःपुंडरीकाक्षयज्वनः पौत्रोयस्तनयस्तोतारंबायास्तस्यमंगलम् ॥३॥ वेंकटेशावतारोयंतद्घंटांशोथवाभवेत् ॥ यतींद्रांशोथवेत्येवंवितर्क्यायास्तुमंगलं ॥४॥ श्रीभाष्यकारःपंथानमात्मनादर्शितंपुनः ॥ उद्धर्तुंमागतोनूनमित्यूह्यायास्तुमंगलं ॥५॥ योबाल्येवरदार्यस्यप्राचार्यस्यपरांदयां ॥ अवाप्यवृद्धिंगमितस्तस्मैयोग्यायमंगलम् ॥६॥ रामानुजार्यादात्रेयान्मातुलात्सकलाःकलाः ॥ अवापविंशत्यब्देयस्तस्मैप्राज्ञायमंगलम् ॥७॥ श्रुतप्रकाशिकाभूमौयेनादौपरिरक्षिता ॥ प्रवर्तिताचपात्रेषुतस्मैश्रेष्ठायमंगलम् ॥८॥ सांस्कृतीभिर्द्राविडीभिर्बह्वीभिःकृतिभिर्जनान् ॥ यस्समुज्जीवयामासतस्मैसेव्यायमंगलम् ॥९॥ यःख्यातिलाभपूजासुविमुखोवैष्णवेजने ॥ क्रयणीयदशांप्राप्तस्तस्मैभव्यायमंगलम् ॥१०॥ यस्मादेवमयासर्वंशास्त्रमग्राहिनान्यतः ॥ तस्मैवेंकटनाथायममनाथायमंगलम् ॥११॥ पित्रेब्रह्मोपदेष्ट्रेमेगुरवेदैवतायच ॥ प्राप्यायप्रापकायास्तुवेंकटेशायमंगलम् ॥१२॥ यःकृतंवरदार्येण वेदांताचार्यमंगलम् ॥ आशास्तेनुदिनंसोपिभवेन्मंगलभाजनं ॥१३॥ भाद्रपदमासगतविष्णुविमलर्क्षेवेंकटमहीध्रपतितीर्थदिनभूतेप्रादुरभव द्दैत्यरिपुघंटाहंतकवितार्किकमृगेंद्रगुरुमूर्त्या ॥१४॥ घंटावृषाचलपतेःकमलासनेनपूजार्थमात्मत्त्वददयेनसमर्पितैव ॥ तंत्रांतरस्थितपिशाचपलायनार्थमाविर्बभूवगुरुवेदशिखार्यमूर्त्या ॥१५॥ सशंखचक्रलांछनःसदूर्ध्वपुंड्रमंडितःसकंठलग्नसत्तुलस्यनर्घपद्ममालिकः सितांतरीयसूत्तरीययज्ञसूत्रशोभितोममाविरस्तुमानसेगुरुःसवेंकटेश्वरः॥१६॥ अनंतसूरिसूनवेभिनंद्यमानवैभवाद्दिगंतवादिहंसजैत्रकालमेघदेशिकात् ॥ उपात्तसर्वशासनायहृंतवर्षविंशतौपुनःपुनर्नमस्क्रियास्तुवेंकटेशसूरये ॥ गुरौवादिहंसांबुदाचार्यशिष्येजनाभक्तिहीनायतींद्राप्रियास्युः ॥ यतींद्राप्रियाविष्णुकारुण्यदूराःकुतोमुक्तिवार्ताहिताहग्विधानाम् ॥ १८॥ कवितार्किकसिंहायकल्याणगुणशालिने ॥ श्रीमतवेंकटेशायवेदांतगुरवेनमः ॥

॥ इतिश्रीमद्वरदाचार्यविरचितं श्रीमद्वेदांतदेशिकमंगलाशासनं संपूर्णम् ॥

॥ श्रीनिवासःप्रियताम् ॥ श्रीरस्तु ॥

